

«ДОНЕЦЬКИЙ МЕМОРІАЛ»

ДОТРИМАННЯ ПРАВ УВ'ЯЗНЕНИХ В УКРАЇНІ-2021

СІМНАДЦЯТА ЩОРІЧНА ДОПОВІДЬ
“ДОНЕЦЬКОГО МЕМОРІАЛУ”

КИЇВ

2024

ДОТРИМАННЯ ПРАВ
УВ'ЯЗНЕНИХ В УКРАЇНІ-
2021. Сімнадцята щорічна
доповідь. - “Донецький Меморіал”,
Київ, 2024, 25 стор.

Щорічна сімнадцята Доповідь „Дотримання прав ув'язнених в Україні-2021” підготовлена громадською організацією „Донецький Меморіал”. Доповідь містить огляд подій у діяльності кримінально-виконавчої системи України, які сталися протягом 2021 року. В ній традиційно наведена статистична інформація, яка відображає стан діяльності системи у 2021 році, а також наведені приклади порушень прав людини, надана інформація про умови тримання ув'язнених осіб, висвітлені питання законодавства у сфері виконання кримінальних покарань.

Доповідь містить аналіз та оцінки дій влади у кримінально-виконавчій системі через призму дотримання прав людини.

Текст Доповіді розміщено на інтернет-сайті www.ukrprison.org.ua

КОНТАКТИ «ДОНЕЦЬКОГО МЕМОРІАЛУ»:

тел. 380-97-907-06-49

Web-сайт www.ukrprison.org.ua e-mail: pfbuk@i.ua

ВСТУП

1. Сімнадцята щорічна Доповідь „Дотримання прав ув’язнених в Україні-2021” підготовлена правозахисною організацією „Донецький Меморіал”. Вона містить факти та інформацію щодо дотримання прав людини в місцях несвободи, перш за все – в установах Державної кримінально-виконавчої системи (ДКВС) України. В цій Доповіді відображені зміни та події, які відбувалися у сфері дотримання прав ув’язнених – засуджених та осіб, взятих під варту – протягом 2021 року.

Основними джерелами інформації для Доповіді стали результати виконуваних організацією досліджень, виступи експертів, відповіді державних установ за запитами „Донецького Меморіалу”, публікації у ЗМІ, в тому числі в Інтернет-виданнях.

2. У Доповіді не відображено всіх проблем, які існують у відомстві. Автор віддає перевагу огляду питань, що стосуються дотримання прав людини. Низка проблем в діяльності кримінально-виконавчої системи детально висвітлена у попередніх Доповідях.

Як завжди, окремі питання у Доповіді розглянуті детальніше. Цього року це проблеми удосконалення законодавства, питання реагування відомства на факти катувань та на пропозиції міжнародних експертів щодо дій з попередження катувань та жорстокого поводження.

Хоча обмеженість у ресурсах для складання Доповіді не дозволила зробити дослідження більш охоплюючим, ця Доповідь містить основні статистичні відомості, які відображають стан та діяльність ДКВС, а також тенденції у сфері дотримання прав людини.

Автор Доповіді висловлює подяку Департаменту з питань виконання кримінальних покарань Мінюсту України, Центру охорони здоров’я ДКВС України, Центру пробації, Національній поліції України, Міністерству оборони України, Службі безпеки України, Міністерству освіти і науки України, Офісу Генерального прокурора України, Офісу Президента України, які надавали інформацію за запитами «Донецького Меморіалу» щодо осіб, позбавлених волі, які перебувають в установах відомства, або до яких відомство має стосунок.. Отримана від них інформація широко використана при укладанні даної Доповіді.

3. Автор даної Доповіді, як і раніше, не виключає, що деякі наведені факти не мають гарантованого підтвердження, а певні висновки є дискусійними. Автор також сподівається на розуміння того, що дане дослідження може бути більш охоплюючим та детальним, проте впевнений, що видання даного огляду діяльності кримінально-виконавчої системи країни в даному обсязі є доцільним, виправданим та буде корисним.

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА **Ув’язнені та засуджені. Статистичний огляд**

4. В місцях позбавлення волі кримінально-виконавчої системи України, які контролюються українською владою, тобто без установ Криму та окупованої частини Донецької та Луганської областей, згідно даним, повідомленим «Донецькому Меморіалу» Департаментом з питань виконання кримінальних покарань Мінюсту України, станом на 01.01.2022 року трималося 48251 особа (тут і надалі в дужках – станом на 01.01.2021 р. – 49823 особи). За рік чисельність осіб в місцях позбавлення волі зменшилась на 1572 особи (3040 осіб), або на – 3,26% (– 5,75%). (лист Департаменту № 3/1-17-1-22/9-Пі від 19.01.2022 р.).

5. Динаміка чисельності осіб в установах кримінально-виконавчої системи за останні вісім років наведена у наступній таблиці 1.

Таблиця 1

	Загальна чисельність осіб в установах кримінально- виконавчої служби	Зміна чисельності осіб в установах кримінально-виконавчої служби у % до попереднього року
01.01.2005	188 465	- 1,68
01.01.2014	126 937	- 13,71%
01.01.2015	73 431 (89 тис.*)	- 42,15% (-30%*)
01.01.2016	69 997 (80 тис.*)	- 4,68% (- 10%*)
01.01.2017	60 399	-13,17%
01.01.2018	57 100	- 5,46%
01.01.2019	55 078	- 3,54%
01.01.2020	52 863	- 4,02%
01.01.2021	49 823	- 5,75%
01.01.2022	48 251	- 3,26%

* орієнтовні дані з урахуванням установ на окупованій території Донбасу.

6. Показник числа в'язнів на 100 тис. населення для України складає 117 (120). Він розрахований, виходячи з чисельності населення України, яка згідно з офіційними даними станом на 1 січня 2022 року становила 41,3 мільйона осіб.

7. Під вартою у слідчих ізоляторах та установах виконання покарань з функцією СІЗО станом на 01.01.2022 р. трималося 14 568 осіб (16 673 особи рік тому), в тому числі 734 жінки (997 жінок рік тому). Число неповнолітніх в СІЗО – 94 особи (127 осіб рік тому). Отже за рік число всіх осіб, які тримаються під вартою, зменшилось на 2105 (роком раніше зменшилось на 829 осіб), або на – 12,63% (–4,74%).

8. У 2021 році не потрапили до установ виконання покарань з СІЗО та були звільнені з них 8 380 осіб (8 656 осіб роком раніше). Серед головних причин, з яких особи звільнялися з СІЗО впродовж 2021 року – зміна запобіжного заходу на більш м'який – 4657 осіб (рік тому – 4629 осіб), призначення покарання у вигляді позбавлення волі, але на відносно короткий термін – як правило, такий, який утримувана особа вже відбула, перебуваючи у СІЗО – 2462 особи (471 особа), а також призначення їм покарань, не пов'язаних з позбавленням волі – 880 осіб (943 особи рік тому), у зв'язку з припиненням справ судами та за виправдувальними вироками – 33 особи (рік тому – 30 осіб).

Статистичні дані щодо причин звільнення осіб з СІЗО в останні роки наведені у таблиці 2.

Таблиця 2

З СІЗО було звільнено	2004	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Усього	14 186	біля 6,7 тис.	8 365	2745	8788	9369	8656	8380
У зв'язку із застосуванням судами покарань, не пов'язаних з позбавленням волі	8392	1576	1 347	381	1005	1001	943	880
У зв'язку зі зміною запобіжного заходу на більш м'який	2103	3528	3 666	1251	4571	4998	4629	4657
У зв'язку із закінченням терміну покарання (в т.ч. УДЗ)	3604	1450	2 602	572	511	546	471	2462
У зв'язку з припиненням справ судами та за виправдувальними вироками	46	103	77	11	41	31	30	33

9. Чисельність засуджених впродовж 2021 року зросла з 33 150 до 33 683 осіб, тобто на 533 особи (рік тому – зменшилась на 2211 особу), або на + 1,61% (–6,25%). З них саме у виховних колоніях для неповнолітніх відбувають покарання 54 особи (рік тому – 65), з них у віці до 18 років – 30 осіб (рік тому – 37 осіб).

10. Чисельність засуджених жінок, які відбувають покарання у кримінально-виконавчих установах – 1774 (рік тому – 1 478 жінок).

11. Чисельність довічно ув'язнених осіб становила на 1 січня 2022 року 1575 осіб (рік тому – 1541 особа, чотири роки тому 1572 особи), в тому числі 24 жінки (рік тому – 23 жінки). Протягом року число довічно засуджених в'язнів зросло на 34 особи (минулого року – на 5 осіб).

12. Протягом 2021 року, за даними Департаменту, до установ поступило 33765 осіб (12957 осіб), вибуло 11722 особи (12934 особи), вмерло 454 особи (485 осіб). То ж число осіб в установах виконання покарань мало збільшитись на 21589 осіб. Насправді їх число зменшилось на 1572 особи.

На ці дивні особливості обліку осіб в установах неодноразово зверталась увага Департаменту, але поки що марно.

13. Умовно-достроково у 2021 році було звільнено 3820 осіб (рік тому – 4 400 осіб, п'ять років тому – 9 244 особи) із загального числа у 11 919 осіб, які формально підпадали під УДЗ (рік тому – 12 000 осіб). Це складає 32,05% від числа осіб, які формально підпадали під УДЗ. Варто звернути увагу на специфічну динаміку цього показника. Він складав рік тому – 36,67% два роки тому – 37,34%, три роки тому – 37,8%, чотири роки тому – 38,22% п'ять років тому – 41,15%, шість років тому – 47,2%, сім років тому – 53,5%. Тенденція очевидна, і її причини те ж було б цікаво знати.

14. Число працездатних осіб в установах виконання покарань станом на 01.01.2022 р. становило 21891 особу (рік тому – 19002 особи), або 64,99% (57,32%) від числа всіх засуджених осіб, із них забезпечено роботою 6481 особа (рік тому – 6101 особа). Це складає 29,61% від числа працездатних (на 01.01.2021 – 32,11%, для порівняння – на 01.01.2017 47,2%) та 19,24% від загального числа засуджених (рік тому – 18,40%). Середня заробітна плата за місяць працевлаштованих склала у 2021 році 3875 грн. тоді як рік тому – 2067 грн. на місяць.

Отже охопленість засуджених роботою помітно впала.

15. За інформацією, наданою Департаментом з питань громадянства, помилування, державних нагород Офісу Президента України (лист №19/21-11/3 від 09.02.2022), протягом 2021 року надійшли клопотання про помилування 510 засуджених осіб (рік тому – щодо 592 засуджених). Комісією при Президентові України у питаннях помилування протягом року проведено три (роком раніше – також три) засідання, на яких розглянуто клопотання про помилування 417 осіб (роком раніше – 269 осіб). Президент України у 2021 році видав, як і роком раніше, тільки два укази про помилування 32 осіб (роком раніше помилувано 10 осіб). У наданні інформації про те, яка частка з них була помилувана в рамках домовленостей про обміни заручників, а яка поза цими рамками, було відмовлено. Прес-конференцій, брифінгів або навіть видання прес-релізів про помилування впродовж 2021 року не було, як і не було ініційовано будь-яких публікацій з цих питань в ЗМІ. При чому за першу половину 2021 року засідання Комісії не проводились, останнє у 2020 році відбулось у серпні. То ж майже рік Комісія жодного разу не збиралась.

16. Певним показником складності проблем в медичній сфері та в наданні медичних послуг є рівень захворюваності, смертності та число випадків суїцидів в установах відомства.

За даними Центру охорони здоров'я ДКВС України (лист №258-о5/УА-22 від 20.01.2022) протягом 2021 року в установах виконання покарань вмерло 454 особи (485 осіб), з них у слідчих ізоляторах та УВП – 189 осіб (179 осіб). Число випадків суїциду під час перебування осіб в усіх установах позбавлення волі у 2021 році становило 45 осіб (52), з них випадків у слідчих ізоляторах та УВП – 20 осіб (13 осіб). Отже в останні роки рівень смертності та суїцидів суттєво не змінився.

Число в'язнів, хворих на туберкульоз, на кінець 2021 року складало 801 особу (886 осіб), в тому числі 193 особи (214 осіб) – у СІЗО та в УВП. В розрахунку на 1 тис. ув'язнених число таких хворих за 2021 рік другий рік поспіль зменшується з 17,78 до 16,60.

Динаміка цих показників за останні роки наведена у таблиці 3

Захворюваність і смертність в установах Департаменту у 2003, 2012 та у 2016-2021 роках

Таблиця 3

Показники	2003	2012	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Кількість осіб в місцях позбавлення волі на 01 січня наступного року	191 677	147 112	60 399	57 100	55 078	52863	49 823	48 251
Померло	824	1 021	523	568	484	517	485	454
На 1 тис. ув'язнених	4,30	6,94	8,66	9,95	8,79	9,78	9,73	9,41
Випадків суїциду	41	65	60	46	47	51	52	45
На 1 тис. ув'язнених	0,21	0,442	0,99	0,81	0,85	0,96	1,04	0,93
Хворих на туберкульоз в активній формі на 01 січня наступного року	9 080	н. д.	1 850	1356	1141	1113	886	801
На 1 тис. ув'язнених	47,37		30,63	23,75	20,72	21,05	17,78	16,60
ВІЛ-інфікованих на 01 січня наступного року	1 917	6957	3 730	3 830	3859	3824	3901	3993
На 1 тис. ув'язнених	10,0	47,3	61,76	67,08	70,06	72,34	78,30	82,75

Число ВІЛ-інфікованих у 2021 році зросло – з 3901 особи до 3993 осіб, в тому числі 1167 осіб перебувають в СІЗО та в УВП (1172 особи), а в розрахунку на 1 тис. ув'язнених їх число продовжує зростати – з 78,30 до 82,75.

Станом на 1 січня 2022 року в установах виконання покарань утримувалося 1 364 особи, які мають інвалідність (роком раніше – 1244 особи), з них в СІЗО та УВП – 291 особа (220).

17. За даними Центру пробації, на обліку уповноважених органів з питань пробації станом на 01.01.2022 перебували 63 531 особа, засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі (роком раніше – 59 029 осіб), з них 713 неповнолітніх (роком раніше – 739 осіб) (лист № 675/1/Ян-22 від 22.02.2022).

18. У 2021 році передач засуджених з окупованих територій в Україну не відбувалося. Про попередні передачі засуджених повідомлялось у пп. 42-45 Доповіді-2018.

19. Станом на 15.03.2021 в ДКВС України оптимізовано 39 установ виконання покарань, з яких 15 установ перебувають в стані консервації, 21 – в стані реорганізації шляхом приєднання до інших установ виконання покарань та 3 – в стані ліквідації.

В оптимізованих шляхом консервації установах виконання покарань фактично перебуває персонал у кількості 738 осіб.

В період з травня 2016 року по лютий 2021 року установи виконання покарань до інших органів та відомств не передавалися.

Листом від 29.01.2021 Міністром надіслано до Фонду державного майна України документи щодо об'єкта приватизації – Ірпінського виправного центру №132 для розміщення у переліку об'єктів малої приватизації державної власності що підлягають приватизації у 2021 році. (Лист №11197/8474-33-21/27 від 16.03.2021)

Ув'язнені особи є і в деяких інших відомствах.

20. Територіальні органи поліції у 2021 році налічували 126 ізоляторів тимчасового тримання (129) із загальним лімітом наповнення 2,7 тис. місць (2,9 тис. місць). В них станом на 1 січня 2022 року перебувало 113 осіб (147 осіб). Всього протягом 2021 року в ІТТ утримувалось 51,9 тис. осіб (53,7 тис. осіб). (лист № 335зі/37/2/01-2022 від 10 лютого 2022 р.).

Протягом 2021 року в ІТТ померло 6 (4) затриманих та взятих під варту осіб: три особи, які утримувались саме в ІТТ, учинили самогубство та одна померла внаслідок цирозу печінки; у кімнатах для затриманих терорганів поліції одна особа вчинила самогубство та одна особа померла внаслідок гострої серцевої недостатності.

У 2021 році загинуло 103 працівника поліції (рік тому 55 осіб), з них при обставинах, не пов'язаних із виконанням службових обов'язків 7 поліцейських (рік тому також 7 осіб).

21. В СБУ функціонує один ізолятор тимчасового тримання у м. Києві - для тримання осіб, підозрюваних у підготовці чи проведенні розвідувально-підривної, терористичної діяльності та вчиненні інших злочинів, розслідування яких віднесено до компетенції органів СБУ. Місткість ізолятора складає 48 осіб. Станом на 01.01.2022 року в ньому трималося 14 осіб (минулого року – 14 осіб), а загалом протягом 2021 року перебувало 84 особи (77 осіб). Випадків смерті утримуваних осіб у 2020 році не було (лист СБУ №16/Б-1-П/39/228 від 14.01.2022 р.).

22. Діти, які скоїли кримінальні злочини у віці до 14 років, направляються до шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації. Ці заклади перебувають у підпорядкуванні Міністерства освіти та науки України, нині їх функціонує два – Комишуваська школа соціальної реабілітації для хлопчаків, Запорізька обл. (розрахована на 160 осіб), в якій станом на 01.01.2022 трималось 7 хлопців (8 минулого року), та Макіївське професійне училище соціальної реабілітації для хлопчиків, яке тимчасово розміщене у Балахівській школі соціальної реабілітації, Кіровоградська обл. (розрахована на 180 осіб), та в якому залишилось 6 хлопців (минулого року 5 хлопців) (лист № 4/54-22 від 11.01.2022 р.).

23. Про рівень дотримання законності під час тримання ув'язнених осіб свідчить число порушень з боку персоналу установ. Справжнє число таких випадків оцінити неможливо, але отримані від Департаменту та від Офісу Генерального прокурора статистичні дані надають певне уявлення про масштаби явища.

За даними Департаменту, число притягнутих у 2021 році до відповідальності працівників установ виконання покарань складає 4743 особи, з них до кримінальної відповідальності – 90 осіб; число звільнених за скоєння порушень працівників установ виконання покарань – 113 осіб (лист Департаменту №8/3-43-22/28під від 25.01.2022).

Офісом Генерального прокурора надана інформація за окремими показниками роботи прокурорів з питань нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах за 2021 рік, яка наведена у таблиці 4.

Таблиця 4

	Розглянуто документів прокурорського реагування з вжиттям заходів щодо усунення порушень законів	Притягнуто до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної відповідальності осіб	Внесено відомостей до ЄРДР
Усього*	4365	3056	276
Слідчі ізолятори	430	515	32
Арештні дома	10	11	
Виправні центри	113	155	9
Виправні колонії	1168	1457	120
Виховні колонії	12	3	1
Лікувальні заклади ДКВС України	197	77	26

* включно не тільки з пенітенціарними закладами, а й з психіатричними лікарнями, військовими частинами та деякими іншими.

Офіс Генпрокурора не повідомив, скільки із загального числа 4365 розглянутих документів прокурорського реагування з вжиттям заходів щодо усунення порушень законів стосувалися саме пенітенціарних закладів.

24. До кримінальної відповідальності упродовж 2021 року було притягнуто (з урахуванням осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у минулих роках) – 83 працівника ДКВС, з них з числа поточного періоду – 44 особи (лист Офісу Генерального прокурора № 27/3-71 вих-22 від 13.01.2022).

Для порівняння: за 2019 рік було розглянуто 1 758 документів прокурорського реагування щодо працівників виправних колоній та слідчих ізоляторів з вжиттям заходів щодо усунення порушень закону. При цьому було притягнуто до дисциплінарної адміністративної та матеріальної відповідальності 1913 осіб, до кримінальної відповідальності було притягнуто 47 працівників ДКВС (див. п. 42 Доповіді-2019).

Упродовж 2020 року прокурорами було внесено 1817 документів прокурорського реагування. За результатами їх розгляду до відповідальності притягнуто 2136 осіб; до кримінальної відповідальності притягнуто 32 працівника ДКВС (лист Офісу Генерального прокурора №27/3-132вих-21 від 15.01.2021).

25. Однією з небагатьох інституцій в країні, яка має повноваження перевіряти дотримання прав людини, є **Уповноважений** Верховної Ради України з прав людини (надалі – Уповноважений). В 2021 році цю посаду обіймала Людмила Денисова. Особливо значимою роль Уповноваженого є для ув'язнених осіб, бо закон зобов'язує адміністрації установ виконання покарань безперешкодно направляти скарги ув'язнених до омбудсмена. До того ж, відповідно до статті 19-1 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», на Уповноваженого покладаються функції національного превентивного механізму (надалі – НПМ) відповідно до *Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання*.

За наданими Секретаріатом Уповноваженого даними в рамках реалізації НПМ працівниками Секретаріату здійснений 981 моніторинговий візит до місць несвободи усіх типів (роком раніше – 815 візитів). Зокрема, до установ, віднесених до сфери управління МВС – 219, Мін'юсту – 151, Міноборони – 10.

У 461 моніторинговому візиті взяли участь 132 представника громадськості (роком раніше – 118 представників громадськості у 277 візитах та 31 експерт у 33 візитах).

За результатами проведених моніторингових візитів надіслано 2497 листів до відповідних органів, установ та організацій з рекомендаціями щодо усунення виявлених порушень

Крім того, у 2021 році внесено два акти реагування керівникам органів державної влади щодо усунення виявлених під час моніторингових візитів НПМ порушень прав людини.(лист №01.2/15.14/15.13/22/31 від 11.01.2022).

Про надані у 2021 році пропозиції щодо попередження катувань та жорстокого поводження Секретаріатом нічого не повідомляється.

26. Варто відмітити, що роком раніше на питання про число внесених у 2020 році омбудсменом органам державної влади, установам, організаціям пропозицій щодо попередження катувань та жорстокого поводження, Секретаріат відповів, що така інформація Секретаріатом не може бути надана, оскільки Секретаріат Уповноваженого такою інформацією не володіє. Ба більше, і не зобов'язаний «вести окремий облік кількості пропозицій щодо попередження катувань та інших жорстоких нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання». Тобто, чи є в установах виконання покарань тортури та катування та наскільки вони поширені, омбудсмен інформацію не збирає, не веде окремий облік, як і не надає відповідних пропозицій щодо попередження катувань. То ж Секретаріат Уповноваженого не допомагає скласти уявлення про прогрес у боротьбі з жорстоким поводженням та тортурами в Україні чи про відсутність такого, або навіть про можливе значне погіршення ситуації.

27. В Доповіді Уповноваженого зазначається, що протягом року було здійснено 981 **моніторинговий візит та безвиїзні перевірки**. Надалі згадок про безвиїзні перевірки немає, а мова йде виключно про візити. Слід розуміти, мабуть, що в їх число входять й безвиїзні перевірки. Їх число ніде не вказується.

Як досягнення у Доповіді відзначається:

«Моніторинговими візитами охоплено 25% усіх місць несвободи, що є найвищим показником із моменту впровадження НПМ в Україні...»

«Кількість регулярних, незалежних відвідувань НПМ будь-якого місця, що перебуває під юрисдикцією та контролем держави, де утримуються чи можуть утримуватися особи, позбавлені свободи, за останні роки зросла більш ніж у 2 рази. Станом на 01.01.2021 кількість місць несвободи в Україні становила 3 753»

«За зверненнями Уповноваженого до правоохоронних органів щодо порушення прав осіб в місцях несвободи розпочато досудове розслідування у 30 кримінальних провадженнях.

Відповідно до стратегічних напрямів діяльності Уповноваженого у 2021 році проведено моніторинг додержання прав осіб на охорону здоров'я та медичну допомогу у медичних закладах ЦОЗ ДКВС України та закладах з надання психіатричної допомоги. За результатами моніторингу підготовлено спеціальну доповідь «Стан додержання прав ув'язнених на медичну допомогу під час реформування системи охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України у період 2018–2021 років».

28. За даними Секретаріату Уповноваженого у 2021 році надійшло 4530 звернень про порушення права на доступ до публічної інформації (рік тому 3613, два роки тому – 3006). До того ж отримано 12859 звернень щодо порушення права на направлення звернення та отримання відповіді.

За порушення вимог закону відповідно до ст. 212-3 Кодексу України про адміністративні порушення протягом 2021 року складено 175 протоколів про адміністративні порушення (рік тому – 174, два роки тому – 240), що складає 4,8% від числа звернень (минулого року 8,0%). Отже щодо 3439 звернень (3613-174) протоколи не складались.

Станом на 31.12.2021 до адміністративної відповідальності за порушення вимог закону «Про доступ до публічної інформації» притягнуто 12 осіб.

Роком раніше Секретаріат не став надавати інформацію про число притягнутих до відповідальності осіб за порушення права на доступ до публічної інформації, пояснивши, що не може її надати, бо не є розпорядником цієї інформації – мовляв, питання притягнення осіб до відповідальності вирішується судом.

Протягом 2021 року до органів державної влади, органів місцевого самоврядування внесено 6 подань Уповноваженого.

Разом з тим акти реагування Уповноваженого щодо порушень вимог закону України «Про доступ до публічної інформації» та закону «Про звернення громадян» не направлялись.

ЗАКОНОДАВСТВО

29. Одним з ключових законів, що має визначати засади діяльності кримінально-виконавчої системи, має бути закон «Про пенітенціарну службу». Відповідний законопроект 7337 був поданий на розгляд Верховної Ради України у листопаді 2017 року.

Законопроектом пропонується оптимізувати структуру пенітенціарної системи, спростити управління сукупністю її підрозділів, зробити її більш гнучкою, оперативною, дієвою, впровадити нові підходи до заохочення її персоналу, запровадити ефективне управління підприємствами установ виконання покарань, а також забезпечити реалізацію заходів, спрямованих на покращення умов відбування покарань та тримання під вартою засуджених та осіб, узятих під варту (http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH5NT00I.html).

30. Доктор юридичних наук Андрій Галай у огляд даного законопроекту, датованому 13.12.2017, зазначає:

«Проект 7337 поданий 24.11.2017 величезним колом народних депутатів. Отже, вони його сприйняли як гарний, правильний крок і тим самим значною мірою забезпечили йому подальшу підтримку в парламенті. Законопроект нашумілий, йому приділяється багато ваги у реформових кроках міністерства юстиції. Водночас над проектом працювала команда, так би мовити, другого кола Міністерства юстиції, проект не отримав статусу – ключового міністерського. Міністр юстиції обережний в оцінках пенітенціарної реформи з часів негативної її оцінки Кабінетом Міністрів в середині 2017.

Проект заснований (хоч і дуже віддалено) на позиціях законопроекту, зробленого командою РПР [коаліція ГО «Реанімаційний пакет реформ» – ред.] влітку 2016 року. Щоправда робоча група Мін'юсту своїм небажанням сприймати практично усі запропоновані новації, а решту розмиваючи непродуктивними нормами, відбила бажання співпрацювати майже усіх первинних співавторів.

Робоча гіпотеза перед аналізом – це напевно непоганий некулуарний проект, зразок колективної творчості великого кола законотворців, науковців, практиків, громадськості.

Законопроект не працює на проголошені пріоритети впровадження реабілітаційного підходу замість існуючого; оптимізацію установ і персоналу; демілітаризацію; повагу до прав людини через оновлену систему безпеки;»

Висновки огляду А.Галай:

«Отже, загалом текст законопроекту не складає враження такого, що гарантує проведення в'язничної реформи чи перебудови. Він складно побудований, не спрямований на оновлення системи, містить інструменти ускладнення організації, що подекуди суперечать одні одним. В такому сенсі назвати цей проект реформаторським не можна, це по суті розписаний варіант чинного закону 2005 року. Але повторюємо, реформу можливо рухати і з поганим законом, і без ніякого. Чого досягне Міністерство юстиції – стане помітно вже незабаром».

31. Варто додати, що цей законопроект містив норму про застосування умовно-дострокового звільнення для довічно засуджених осіб.

Законопроект був включений 07.02.2019 до порядку денного сесії ВР, але розглянутий так і не був – він пролежав до середини 2019 року. У зв'язку із припиненням повноважень складу парламенту через проведення виборів до ВР законопроект було 29 серпня відкликано.

32. Нова спроба ухвалити такий закон була зроблена через рік – як зазначено «на виконання пункту 670 Плану пріоритетних дій Уряду на 2020 рік».

Проект Закону «Про пенітенціарну систему» № 5293 був поданий 22.03.2021. Перед цим він у період з 13 по 28 жовтня 2020 року був оприлюднений на офіційному веб-сайті Міністерства юстиції України у рубриці «Консультації з громадськістю». В обговоренні проекту Закону прийняли участь п'ять представників громадськості, зауваження та пропозиції яких частково враховано.

Численні правозахисні організації дивним чином (і навряд чи за своєю ініціативою) залишились в цей період поза межами обговорення. Тим не менше, цей проект Закону погоджено Урядовим

уповноваженим з прав осіб з інвалідністю, Спільним представницьким органом сторони роботодавців на національному рівні, громадською організацією «Всеукраїнська організація Союз осіб з інвалідністю України», Уповноваженим Президента України з прав людей з інвалідністю без зауважень, Спільним представницьким органом репрезентативних всеукраїнських об'єднань профспілок на національному рівні - із зауваженнями, які враховано.

33. У Пояснювальній Записці від 22.03.2021 до проекту Закону зазначено, що його мета його прийняття – оптимізація структури пенітенціарної системи, впровадження нових підходів до заохочення її персоналу, запровадження ефективного управління підприємствами установ виконання покарань.

Варто навести наведене у записці обґрунтування необхідності прийняття акту:

«Стандарти функціонування установ виконання покарань не змінювалися понад 75 років. Структура пенітенціарної служби майже не змінювалася протягом 25 років незалежності України та залишалася найбільшою спадщиною Радянського Союзу.

Існуюча система виконання кримінальних покарань та попереднього ув'язнення не в повній мірі відповідає принципам гуманізму і поваги до прав і свобод людини. Умови тримання засуджених та осіб, узятих під варту, потребують приведення у відповідність з європейськими стандартами, на що неодноразово зверталась увага представниками відповідних європейських інспекційних органів за результатами останніх візитів в Україну.

Фінансування Державної кримінально-виконавчої служби України протягом останніх років здійснюється на рівні не більше 45 % від загальної потреби.

За таких обставин ускладняється усунення причин, які стають підставами для звернень громадян України до Європейського суду з прав людини з приводу неналежних умов тримання засуджених і осіб, узятих під варту, їх медичного, матеріально-технічного забезпечення, що у свою чергу тягне за собою додаткові витрати держави на виплату компенсацій та стає причиною формування негативного іміджу України у світовому співтоваристві».

Розробники законопроекту зазначають, що на неналежні умови тримання неодноразово зверталась увага представниками відповідних європейських інспекційних органів за результатами останніх візитів в Україну. Але ж хіба вітчизняні громадські організації цього не робили? Чи таким чином опосередковано визнається, що зауваження вітчизняної громадськості для Мініюсту – не привід поліпшувати законодавство. Треба, щоб з-за кордону тицьнули в недоліки.

І ще таке: причини неналежних умов тримання у в'язницях – брак фінансування. Звідси і звернення до Європейського Суду з прав людини, і формування негативного іміджу України. Гроші, а не катування, жорстокість поведінки, випадки тортур – ці фактори на негативний імідж України начебто не впливають.

У записці стверджується й таке:

«Такий незадовільний стан в усіх аспектах функціонування кримінально-виконавчої системи вимагає кардинального перезавантаження Державної кримінально-виконавчої служби України, що дозволить створити пенітенціарну систему, яка буде більш ефективною, дозволить впровадити нові підходи до заохочення її персоналу».

Очевидно, саме через вимогу кардинального перезавантаження служби вкрай необхідний для цього закон не був ухвалений ані у 2016 році, ані у 2017, ані впродовж наступних чотирьох років.

34. Варті уваги і деякі моменти інших висновків на законопроект.

У Висновку Головного науково-експертного управління (від 23.09.2021) зазначається:

«3. Викликає сумнів фактична ліквідація інституту оперативно-розшукової діяльності в органах та установах пенітенціарної системи.

На наш погляд, вказаний крок може призвести до суттєвого зростання рівня злочинності в установах виконання покарань, а тому потребує додаткового обґрунтування і вивчення».

У зауваженні до ст.1 проекту Закону йдеться:

«вжите у вказаному приписі твердження про те, що функціонування пенітенціарної системи не має на меті покарання, є юридично некоректним. Одним із завдань кримінально-виконавчого законодавства України є визначення системи органів і установ виконання покарань, їх функцій та порядку діяльності (див. ч. 2 ст. 1 КВК). Існування вказаної системи органів та установ, у першу чергу, обумовлено наявністю вироку суду, який набрав законної сили, щодо особи, яка визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення. При цьому, заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до відповідної особи і змістом якого є передбачені законом обмеження прав і свобод засудженого, є покарання»

Цікавим є зауваження до ст.8

«2. Відкритим також залишається питання, яким чином створення підрозділів спеціального призначення (ч. 4 ст. 8 проекту) узгоджується з демілітаризацією системи виконання покарань як основним елементом реформи пенітенціарної системи».

А ось яким чином автори проекту передбачають піклуватись про дотримання прав персоналу установ. Зауваження до розділу VIII «Прикінцеві і перехідні положення» проекту:

«У п. 6 даного розділу законопроекту зазначається, що «з дня набрання чинності цим Законом всі особи рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України,

територіальних органів з питань виконання кримінальних покарань вважаються такими, що попереджені у визначеному порядку про можливе майбутнє звільнення через скорочення штатів». При цьому, не враховано, що вказаний законодавчий підхід щодо вирішення питання стосовно спеціального порядку звільнення всіх осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України суперечить вимогам ч. 2 ст. 3, ч. ч. 1, 2, 6 ст. 43 Конституції України»

35. Висновок Комітету Верховної Ради України з питань інтеграції України до Європейського Союзу цікавий демонстрацією рівня знання законотворцями міжнародних документів. Так, у висновку Комітету перелічуються міжнародні документи, якими регулюються правовідносини, аналогічні тим, які пропонується врегулювати проектом Закону.

Так, зазначено що *Загальна декларація прав людини ООН від 10.12.1948 ратифікована Україною 17.07.1997, набула чинності 11.09.1997.*

Насправді Загальна декларація прав людини ООН Україною не ратифіковувалась. Цей документ взагалі не потребує ратифікації. Країни за неї голосували один тільки раз – 10.12.1948. І все. До речі Україна тоді утрималась при голосуванні, не проголосувала за неї. Тож вказані у висновку Комітету дати ратифікації та набуття чинності Декларацією є фактично нісенітниця від законодавців.

Інший документ – названий у висновку *Конвенція про захист прав людини та основних свобод від 04.11.1950.*

Словосполучення у назві «захист прав людини та основних свобод» є неправильним. Правильно – «захист прав людини та основоположних свобод». Конвенція дійсно була Україною підписана 17.07.1997, а от чинною стала 11.09.1997. натомість в документі про ратифікацію в назві Конвенції було вжито неправильне словосполучення – «про захист прав людини та основних свобод». Це важливий нюанс, бо через декілька років Верховна Рада мусила ухвалити окремий закон від 09.02.2006, яким вносить зміни в Закон про ратифікацію, виправляючи назву Конвенції. Очевидно, що зазначений нюанс у назві Конвенції важливий. Але законодавці у грудні 2021 у висновку Комітету пишуть про *Конвенцію про захист людини та основних свобод.*

І така неточна назва у Висновку ще далі повторюється.

36. Комітет відмічає наявність у законопроекті важливої констатації:

«П.1 та 3 статті 4 в запропонованій редакції законопроекту передбачає, що «персонал органів і установ пенітенціарної системи зобов'язаний поважати честь і гідність, права і свободи засуджених, осіб, взятих під варту, та інших осіб, виявляти до них гуманне ставлення. Персоналу органів і установ пенітенціарної системи заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. У разі виявлення таких дій персонал органів і установ пенітенціарної системи зобов'язаний негайно взяти всіх можливих заходів до їх припинення».

Висновок Комітету з питань інтеграції України до Європейського Союзу – проект Закону «Про пенітенціарну систему» (реєстр. № 5293 від 22.03.2021 р., КМУ, Д. Шмигаль) у цілому не суперечить міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції, проте потребує доопрацювання з метою врахування деяких положень Конвенції МОП № 158.

Після того, як були підготовані висновки Комітетів будь-яка робота над законопроектом припинилась. Ніякого подальшого його проходження цього року не сталося. Ця обставина зайвий раз засвідчила, як законодавці насправді реагують на необхідність **кардинального перезавантаження Державної кримінально-виконавчої служби України.**

37. Одним з чинників, який відображає дієвість судової системи України, є велика кількість звернень громадян до Європейського Суду з прав людини та велика кількість справ цього суду, в яких Україна визнається порушницею Європейської Конвенції з прав людини. При цьому судді, які ухвалюють такі рішення, не несуть жодної відповідальності за свої порушення Конвенції. Як реакція на суддівське нехтування прав людини стало подання законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо посилення відповідальності за невиконання рішень Європейського суду з прав людини» (№5577 від 27.05.2021). Цим законопроектом пропонують визначати порядок притягнення до відповідальності суддів та інших посадовців, винних у вчиненні дій або бездіяльності, які стали підставою порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

(https://zib.com.ua/ua/147935-rishennya_espl_pririvnyayut_do_povidomlennya_pro_zlochin_.html?fbclid=IwAR2PnndcLSDPDrB23ZqDtaC2G7MHw2TI3P9QXIqbg9BIVKQLLhVvS2DTQfU).

В Пояснювальній записці до проекту Закону зазначається: «Україна є однією із країн лідерів щодо невиконання рішень ЄСПЛ, жодну особу не було притягнуто до відповідальності за частиною 4 статті 382 КК України, що свідчить про неефективність цих законодавчих положень і необхідність пошуків інших механізмів виконання рішень Європейського суду з прав людини.

Попри те, що формально суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження з підстав порушення прав людини і основоположних свобод, на практиці такі випадки відсутні.

Тобто чинне законодавче регулювання не визначає жодної відповідальності для суддів, інших посадових і службових осіб державних органів, винних у вчиненні дій (бездіяльності), які стали підставою порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та, відповідно,

прийняття негативного для України, як її Договірної Сторони, рішення Європейського суду з прав людини. Крім того, рівень виконання вже прийнятих Європейським судом з прав людини рішень щодо України є ненабагато вищим від рівня виконання рішень національних судів, тобто низьким».

У законопроекті передбачається також, що сам факт винесення ЄСПЛ рішення проти України, що набуло статусу остаточного, стане підставою для внесення відомостей до ЄРДР про скоєння злочину. У 2021 році цей законопроект розглянув лише Комітет ВР України з питань бюджету 30 червня 2021 року та надав свій висновок: «Міністерство фінансів України у своєму експертному висновку до законопроекту зазначає, що реалізація його положень не впливатиме на показники державного бюджету, зокрема не потребуватиме видатків державного бюджету». На цьому життя законопроекту завмерло на невизначений час

38. Наприкінці 2013 року експертом Ради Європи Джимом Мердохом було проведено за участю представника «Донецького Меморіалу» дослідження, за результатами якого ним була представлена Доповідь «Розслідування звинувачень у жорстокому поводженні в пенітенціарній службі України», яка містила й низку рекомендацій. На прохання «Донецького Меморіалу» у 2021 році керівництво відомства повідомило, якою мірою використовуються надані у доповіді рекомендації щодо нормативного та законодавчого регулювання деяких аспектів діяльності відомства

У доповіді містилась Рекомендація 3: Залякування або накладання покарання за спілкування із моніторинговими установами повинне класифікуватись як окреме дисциплінарне порушення.

На питання до відомства, **чи визначені у законах або нормативних актах як окреме дисциплінарне порушення залякування або накладання покарання за спілкування із моніторинговими установами?**

Отримано таку **відповідь:** «Чинними нормативно-правовими актами, що регулюють порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань, не визначені такі заходи стягнення, що застосовуються до осіб, позбавлених волі, як залякування або призначення покарання за спілкування із моніторинговими установами».

Далі у відповіді доволі розлого повідомляється перелік стягнень «за невиконання покладених обов'язків та порушення встановлених заборон до осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі». Цьому опису всіх можливих стягнень присвячено майже половину тексту всієї відповіді відомства.

Варто наголосити, що відповідь відомства на це питання є надзвичайно важливою та показовою. В ній мова йде про стягнення, які можуть застосовуватися до осіб, позбавлених волі, тоді як у рекомендації мова йде про залякування або накладання покарання за спілкування із моніторинговими установами саме з боку персоналу установ, а не з боку осіб, позбавлених волі. Бо ж навіщо одним засудженим залякувати інших засуджених за спілкування із моніторинговими установами. Ба більше: цікаво, як уявляє собі поважний керівник управління відомства накладання покарання одними засудженими на інших? Зрозуміло, що відповідь відомства є абсурдною.

Натомість відповідь відомства красномовно свідчить, що керівники відомства не можуть собі навіть уявити, що за можливі залякування або накладання покарання за спілкування з моніторинговими установами мають нести відповідальність саме працівники відомства, а не засуджені, і відповідальність за такі дії має бути передбачена у законодавстві. За сім років після отримання Доповіді Д.Мердоха відомством нічого не зроблено для визначення такої відповідальності. Тобто будь-який працівник відомства і сьогодні у випадку спілкування засуджених із моніторинговими установами може залякувати засуджених, навіть накладати покарання на них за таке спілкування, при цьому жодної відповідальності за такі свої дії не понесе, бо законодавство України її й не передбачає, а пенітенціарне відомство, сім років тому отримавши рекомендацію поважного експерта визначити такі дії як окреме дисциплінарне порушення, за ці роки жодного кроку не зробило.

Вочевидь, ця рекомендація проігнорована.

39. Інша рекомендація Д.Мердоха стосується **Правил тюремного розпорядку.**

Рекомендація 16. Існуючі правила тюремного розпорядку повинні бути змінені, аби відобразити положення нового Кодексу етики. Права в'язнів повинні бути чітко та однозначно викладені. Застосування будь-яких заходів безпеки чи дисциплінарних заходів повинне чітко відповідати обставинам конкретної справи та відбуватися в об'єктивний спосіб, аби упередити будь-які натяки на корупцію чи зловживання.

Відомство на питання Чи відображають Правила тюремного розпорядку положення Кодексу етики? Яким чином в них викладені права в'язнів? Повідомило наступне: «Поряд з цим розроблений та затверджений наказом Мініюсту від 14.04.2017 №1272/5 (зі змінами) Кодекс етики та службової поведінки персоналу ДКВС України, який передбачає недопущення проявів жорстокого або принизливого ставлення до засуджених, повагу їх природного права на життя, законних прав на свободу думки, совісті, самовираження, збереження здоров'я, володіння майном тощо».

На сьогодні в Законі України «Про попереднє ув'язнення», ПВР УВП, ПВР СІЗО та КВК України чітко визначені права та обов'язки засуджених і осіб, узятих під варту, а також взаємовідносини персоналу установ з ув'язненими та засудженими».

Очевидно, що керівництво відомства абсолютно не розуміє (або вдає, що не розуміє) суті рекомендації Д.Мердоха. В ній йдеться про те, що Кодекс етики та службової поведінки персоналу ДКВС України передбачає *недопущення проявів жорстокого або принизливого ставлення до засуджених, повагу їх природного права на життя, законних прав на свободу думки, совісті, самовираження, збереження здоров'я, володіння майном тощо*. Натомість Кодекс не є нормативним документом, порушення якого передбачають відповідальність. Це хіба що перелік гарних побажань. Разом з тим про будь-які нормативні документи, які б передбачали відповідальність за прояви жорстокого або принизливого ставлення до засуджених, немає у відповіді відомства жодного слова.

Важливо також підкреслити, що у цій **рекомендації** йдеться не про наявність певних норм у Кодексі етики, а про те, що *«існуючі правила тюремного розпорядку повинні бути змінені, аби відобразити положення нового Кодексу етики»*. За сім років після оприлюднення доповіді пенітенціарне відомство гарні слова з Кодексу етики так і не ввели до нормативного документу, до Правил тюремного розпорядку, що надавало би змогу за порушення цих правил притягувати до відповідальності. То ж і у 2021 році можливі прояви жорстокого поводження із в'язнями, які будуть суперечити положенням Кодексу етики, залишатимуться безкарними, бо до Правил тюремного розпорядку не внесені відповідні зміни, як пропонується в рекомендації.

Отже ця рекомендація доповіді Д.Мердоха проігнорована.

ДОВІЧНЕ УВ'ЯЗНЕННЯ

40. Серед 50 європейських країн за кількістю довічно ув'язнених людей Україна обіймає перше місце. І понад півтори тисячі довічників України практично не мають перспективи звільнення. В українському законодавстві немає механізму дострокового звільнення довічно засуджених. Та обставина, що вони можуть звернутися до Президента країни з проханням про помилування ситуації не змінює. Щороку до Президента звертаються близько восьми десятків довічно засуджених за помилуванням, але помилувано поки що тільки дві особи.

Верховна Рада вже ухвалювала закон, який передбачав для довічників можливість дострокового звільнення. 26 листопада 2015 року вона ухвалила Закон України – "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заміни довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням". Цим законом передбачається можливість застосування за рішенням суду умовного звільнення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. Запровадження такої правової норми є вкрай актуальним та потрібним, до того ж повністю відповідає сучасним стандартам у сфері дотримання прав людини, зокрема, Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи 2003 (22) "Про умовно-дострокове звільнення", в п. 4-а якої зазначено:

4. а) *Щоб зменшити шкідливі наслідки позбавлення волі та сприяти поверненню в'язня в суспільство на умовах, які б гарантували безпеку суспільства, умовно-дострокове звільнення має бути за законом доступним кожному в'язню, в тому числі особам, які засуджені до довічного позбавлення волі*.

41. Натомість Президент не став підписувати цей закон.

В обґрунтуванні такої позиції, зокрема, йдеться: *«Окремим виявом справедливості, як відзначено у Рішенні Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 у справі про призначення судом більш м'якого покарання, є питання відповідності покарання вчиненому злочину; категорія справедливості передбачає, що покарання за злочин повинно бути домірним злочину, це означає не тільки те, що передбачений законом склад злочину та рамки покарання відповідатимуть один одному, а й те, що покарання має перебувати у справедливому співвідношенні із тяжкістю та обставинами скоєного і особою винного. Адекватність покарання ступеню тяжкості злочину впливає з принципу правової держави, із суті конституційних прав та свобод людини і громадянина.*

У Законі, що надійшов на підпис, названі принципи порушено».

Натомість, в чому полягає це порушення принципів, не пояснюється та не конкретизується.

Крім того, аргументом непідписання закону є й твердження про те, що *«Запровадження умовного звільнення від відбування покарання засуджених, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, після відбуття ними не менше 20 років позбавлення волі нівелює значення правового інституту помилування таких осіб»*.

Це твердження також залишено без пояснень, яким чином відбувається таке «нівелювання» та в чому саме воно полягає (див. Доповідь 2015 пп. 42-43).

42. Європейський Суд з прав людини 12 березня 2019 року ухвалив рішення у справі «Петухов проти України (№2)» та визнав, що існуючий спосіб застосування довічного покарання в Україні порушує права людини через те, що не передбачає для цієї категорії в'язнів реальної перспективи звільнитись. Суд сформулював низку важливих проблем, які стосуються утримання довічно засуджених в Україні та можливостей для них звільнитися.

ЄСПЛ назвав інститут президентського помилування *«сучасним еквівалентом королівської пощади»*, що заснована на принципі гуманності, але не є механізмом, заснованим на пенологічних (виховних, реабілітаційних) підвалинах із наданням адекватних процесуальних гарантій засудженим.

У рішенні відмічається, що у розумінні Європейського суду, коли ув'язнений перебуває за ґратами без «права на надію», знає, що він ніколи, за жодних обставин не вийде на волю, це прирівнюється до нелюдського поводження, а отже – має бути заборонено в Україні, як це на сьогодні заборонено в більшості європейських країн. Наявність процедури помилування не змінює ситуацію, і проблема не в її ефективності чи неефективності. В Україні взагалі немає реалістичної перспективи звільнення від цього покарання, а мізерний шанс на помилування не є такою перспективою.

Збереженням цієї ситуації країна порушує право цих засуджених не бути підданими катуванням та іншому неналежному поводженню чи покаранню. (див. п. 25 Доповіді 2019)

43. Станом на 1 січня 2022 року чисельність довічно ув'язнених осіб в Україні становила 1575 осіб. За словами деяких правозахисників, серед них близько 3-4% засуджено без вини, а у близько 10% випадків – покарання непропорційне тяжкості скоєних злочинів. На підставі яких досліджень або розрахунків отримані ці оцінки, не повідомляється. Проте будь-яких інших даних, які б спростовували або заперечували ці, ніхто не повідомляв. (див. п. 23 Доповідь-2019).

44. Конституційний Суд 16 вересня 2021 року ухвалив Рішення № 6-р(П)/2021 у справі за конституційними скаргами Крупка Дмитра Володимировича щодо відповідності Конституції частини першої статті 81, частини першої статті 82 Кримінального кодексу, Костіна Володимира Володимировича, Мельниченка Олександра Степановича щодо відповідності Конституції частини першої статті 82 Кримінального кодексу та у справі за конституційною скаргою Гогіна Віктора Івановича щодо відповідності Конституції частини першої статті 81 Кримінального кодексу України (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі).

Цим Рішенням Суд визнав такими, що не відповідають Конституції (є неконституційними), частину першу статті 81, частину першу статті 82 Кодексу в тім, що вони унеможливають їх застосування до осіб, яких засуджено до відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Рішення КСУ ґрунтується на документах міжнародного права, зокрема, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (Конвенція), Статуті Організації Об'єднаних Націй 1945 року, Всесвітній декларації людських прав («Загальна декларація прав людини») 1948 року, Міжнародному пакті про громадянські й політичні права 1966 року, Міжнародному пакті про економічні, соціальні й культурні права 1966 року, Резолюції Комітету Міністрів Ради Європи «Про поводження з особами, засудженими до тривалих строків ув'язнення» від 17 лютого 1976 року № (76)2, Додатку Комітету Міністрів Ради Європи до Рекомендації «Про умовне звільнення (умовно-дострокове звільнення)» від 24 вересня 2003 року № Rec(2003)22, а також практиці Європейського суду з прав людини, Суду Справедливості Європейського Союзу.

Варто наголосити, що всі ці документи існували й у 2015 році, коли Президент України ветовав закон, який передбачав можливість умовного звільнення довічників. Тоді позиція Президента також обґрунтовувалась начебто правовими аргументами. Натомість мотиви ветоування тоді були схоже не правового ґатунку. Потрібно було, щоб українську владу міжнародна інституція (Європейський Суд з прав людини) тицьнула у порушення принципів права, і лише тоді знайшлося правильне правове рішення.

45. Суд у Рішенні зазначає, що людина є скарбом Природи, звідки й походять притаманні людині за народженням права і свободи, тобто ті, що природні. Людська гідність як джерело всіх прав і свобод людини та їх основа є однією із засадничих цінностей українського конституційного ладу. Із статті 3 Конституції випливає обов'язок держави забезпечувати охорону та захист людської гідності. Такий обов'язок покладено на всіх суб'єктів публічної влади. Верховна Рада, ухвалюючи закони, має гарантувати належний захист та реалізацію прав і свобод людини, що є однією з умов забезпечення людської гідності як природної цінності. Своєю чергою, суди мають тлумачити юридичні норми так, щоб під час їх застосування це не завдавало шкоди людській гідності.

Суд констатував, що наслідком приєднання України до європейського правопорядку в питанні людських прав шляхом ратифікації Конвенції є те, що **запровадження та застосування кримінальних покарань у національному правопорядкові не може здійснюватися лише відповідно до національних критеріїв кримінального правосуддя.** У цьому питанні обов'язок держави - керуватися також міжнародними стандартами в ділянці людських прав, зокрема тими, що стосуються людської гідності осіб, щодо яких застосовується покарання.

З огляду на установлення Європейським судом із прав людини факту порушення Україною статті 3 Конвенції на підставі того, що покарання у вигляді довічного позбавлення волі є покаранням без перспективи звільнення, та з урахуванням того, що частина друга статті 28 Конституції є тотожною статті 3 Конвенції, Конституційний Суд вважає, що **встановлене Кодексом покарання у вигляді довічного позбавлення волі як покарання без перспективи звільнення є несумісним із вимогами Конституції.**

Конституційний Суд вказує, що довічне позбавлення волі як вид кримінального покарання не суперечить приписам частини першої статті 3, статті 23, частини другої статті 28 Конституції, якщо засудженому до такого виду покарання на законодавчому рівні гарантовано право на дострокове

звільнення від відбування такого покарання та/або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням.

Водночас довічне позбавлення волі особи без подальшої можливості її звільнення означає урівняння строку довічного позбавлення волі з позбавленням волі до завершення природного життя людини, а отже, **заперечує не тільки мету покарання, а й саму сутність людської гідності**, ставить під сумнів її абсолютний характер і становить порушення позитивного обов'язку держави захищати гідність людини, а отже, не відповідає частині першій статті 3, статті 23, частині другій статті 28, частині третій статті 63 Конституції.

46. Суд зазначає, що з метою реалізації статей 3, 23, 28 Конституції та приведення Кодексу у відповідність до Конституції, а також з огляду на міжнародні зобов'язання, що їх взяла на себе Україна шляхом набуття членства в Раді Європи, **обов'язком Верховної Ради є законодавчо забезпечити реалістичну перспективу звільнення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, від подальшого відбування такого покарання шляхом унормування порядку заміни довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням або умовно-дострокового звільнення**. При цьому потрібно враховувати, що **заміна невідбутої частини покарання у вигляді довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням не має бути передумовою умовно-дострокового звільнення**. Окрім того, Конституційний Суд вважає, що особі, котру засуджено до довічного позбавлення волі, має бути також, за її потреби, забезпечено безперешкодне надання безоплатної правничої допомоги з метою належного підготовки документів, що потребуються, та захисту її інтересів під час розгляду питання про умовно-дострокове звільнення та/або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням шляхом судового перегляду.

Конституційний Суд України зобов'язав Верховну Раду невідкладно привести нормативне регулювання, установлене статтями 81, 82 Кримінального кодексу, у відповідність до Конституції та цього Рішення.

47. У Доповіді Уповноваженого з прав людини міститься низка рекомендацій, спрямованих на поліпшення нормативного забезпечення дотримання прав людини:

Верховній Раді України прискорити розгляд та прийняття проекту Закону України (реєстр. № 5336 від 05.04.2021) щодо приведення змісту статті 127 КК України у відповідність до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання.

Міністерству охорони здоров'я України, Міністерству соціальної політики України, Міністерству юстиції України, Міністерству внутрішніх справ України розробити та затвердити відомчі нормативно-правові акти щодо імплементації положень Керівництва ООН з ефективного розслідування та документування катувань та інших жорстоких, нелюдських та таких, що принижують гідність, видів поводження та покарань (Стамбульського протоколу) з метою належного документування фактів катувань, інших жорстоких та таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання.

Міністерству внутрішніх справ України розробити та затвердити нормативно-правовий акт щодо забезпечення харчуванням і питною водою осіб затриманих за підозрою у вчиненні злочину, які тривалий час (понад 3 години) перебувають в органах поліції, та не можуть утримуватися в кімнатах для затриманих у зв'язку з їх відсутністю або з припиненням функціонування через невідповідність національним та міжнародним стандартам та з інших причин.

Міністерству охорони здоров'я України розробити та затвердити наказ, щодо забезпечення унормування порядку проведення тілесного огляду при госпіталізації та під час перебування в закладах з надання психіатричної допомоги, опитування щодо тілесних ушкоджень і фіксації їх виявлення, а також повідомлення про них відповідні правоохоронні органи.

УМОВИ ТРИМАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ

48. Керівництво відомства зазвичай пишається буцімто неймовірною відкритістю своїх установ для суспільства та для моніторингу громадськості. Згодом після отримання відповідей Секретаріату на запит «Донецького Меморіалу» було оприлюднено Щорічну Доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2021 році (надалі – Доповідь). В ній наведені дані про певні результати моніторингових візитів НПМ. Співставлення відомостей Доповіді та відповідей Секретаріату виявило деякі важливі моменти.

В Доповіді зазначається:

«У 2021 році до Уповноваженого звернулися 3 677 осіб зі скаргами на порушення прав людини в місцях несвободи, з яких: близькі та рідні осіб, які утримуються в місцях несвободи – 1556 (45%); засуджені – 727 (21%); особи, взяті під варту – 229 (7%). 80% (2728) скарг, що надійшли до Уповноваженого стосуються порушення прав людини в установах ДКВС України та медичних закладах ЦОЗ ДКВС України. Найчастіше надходили скарги щодо порушення прав утримуваних осіб на неналежні умови тримання – 45% та медичну допомогу – 45%. За кожним фактом, викладеним у повідомленнях,

проведено перевірки, за результатами яких Уповноваженим направлено акти реагування до органів влади з метою поновлення прав утримуваних осіб».

Отже фактів порушень сотні, і за кожним – перевірки та направлення актів реагування. Натомість у відповіді Секретаріату на запит зазначено, що «у 2021 році внесено два (!!!) акти реагування керівникам органів державної влади щодо усунення виявлених порушень прав людини під час моніторингових візитів НПМ».

Скоріш за все тут актами реагування називаються звичайні листи до установ, що перевірялися під час візитів, із пропозиціями щодо усунення порушень. В Доповіді про це йдеться:

«До органів державної влади за результатами моніторингових візитів НПМ направлено 2 371 лист з рекомендаціями щодо усунення недоліків, які призводять до порушень прав осіб у місцях несвободи».

Натомість результативність такої форми протидії порушенням прав людини залишається невідомою.

49. Повідомлення про окремі візити представників Уповноваженого бувають доволі інформативними. На Львівщині вони перевірили умови транспортування засуджених у спеціальних автомобілях.

«Регіональний представник Уповноваженого ВРУ з прав людини у Львівській області Руслан Клапчук, регіональний координатор взаємодії з громадськістю Уповноваженого Тетяна Панасенко та громадський монітор Юрій Татомир здійснили моніторинг умов транспортування засуджених у спеціальних автомобілях, призначених для конвоювання осіб, узятих під варту та/або засуджених до позбавлення волі, з метою перевірки умов конвоювання останніх та стану дотримання заходів із запобігання поширенню COVID-19.

Моніторинговою групою було встановлено, що транспортування узятих під варту та/або засуджених осіб здійснюється спеціальним автомобілем марки «ГАЗ 3309» ВЧ 3002 Національної гвардії України. Автомобіль розрахований на перевезення

кузові автомобіля 3 відділення, з яких 2 колективні, розраховані на 10 осіб, та одне індивідуальне. Площа відділень з розрахунку на одну особу у відділенні на 10 осіб становить 0,23 кв. м, а в індивідуальному відділенні – 0,43 кв. м, що суперечить рекомендаціям Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, викладеним у пункті 131 Доповіді про результати візиту 2000 р. та практиці Європейського суду з прав людини щодо забезпечення корисної площі не менше 0,5 кв.м на одну особу у загальних відділеннях фургонів для перевезення засуджених, та не менше 0,8 кв.м в одиночних.

За словами вартових, індивідуальне відділення використовується для перевезення засуджених осіб, що суперечить рекомендаціям Комітету не використовувати відділення розміром 0,5 м2 у автомобілях для транспортування засуджених.

Спецавтомобіль обладнаний драбиною з двома сходинками, однак навіть фізично здоровій людині потрібні докласти зусиль, щоб потрапити до його кузова. Під час візиту з'ясовано, що спецавтомобіль не пристосований для маломобільних осіб, хоча здійснює їх

загальному відділенні перебував чоловік, який використовує для пересування милиці.

Спецавтомобіль не обладнаний стелажми для особистих речей конвойованих осіб. Вогнегасники потребують чергового технічного обслуговування. У кузові автомобіля не дотримується температурний режим, оскільки не передбачено систему опалення. Освітлення у камерних відділеннях недостатнє.

Конвойовані особи не були забезпечені засобами індивідуального захисту.

За результатами моніторингу готується звіт та відповідні акти реагування до Західного територіального управління Національної гвардії України». (10.12.2021 <https://old.ombudsman.gov.ua/ua/pr/na-lv%D1%96vshhin%D1%96-perev%D1%96rili-umovi-transportuvannya-zasudzhenix-u-specz%D1%96alnix-avtomob%D1%96lyax/>).

50. Важливим елементом перебування засудженого в ув'язненні є очікування ним звільнення. Зазвичай засуджений має можливість звільнитися раніше, ніж визначено вироком суду. Це може бути умовно-дострокове звільнення або амністія, засуджений може бути помилуваним. Якщо в перших двох випадках рішення про можливе звільнення ухвалює суд, то помилування залежить від однієї людини – Президента країни. Для цього засуджений має звернутись до нього з клопотанням про помилування. Зрозуміло, що Президент сам не може вивчити всі обставини кожного з десятків та сотень клопотальників. Матеріали спочатку розглядає Комісія при Президентові. Тому на результати розгляду клопотання засудженого певною мірою впливає, хто саме входить до складу цієї Комісії.

Згідно Положення про Комісію до її складу призначаються висококваліфіковані юристи, громадські діячі, політики та представники творчої інтелігенції. Це мають бути люди, які не тільки мають високий професійний рівень у питаннях, дотичних до права, знайомі з тематикою кримінальних правопорушень, а також мають чималий життєвий досвід і бажано здатні на емпатію. Логічною є для членів Комісії обізнаність у правах людини та діяльності в'язничної системи.

Це доволі складене завдання – визнати, що людина, яка скоїла злочин, достойна бути помилуваною.

Президента України Указом від 20 серпня 2021 року № 377/2021 визначив оновлений склад Комісії при Президентові України у питаннях помилування. До її складу увійшли

ГОТА Андрій Олегович – Керівник Кабінету Керівника Офісу Президента України, голова Комісії;

ЖУРАВЛЬОВ Дмитро Володимирович – заступник Керівника Департаменту з питань громадянства, помилування, державних нагород – керівник управління з питань помилування Офісу Президента України, заступник голови Комісії;

КОЗЕНКО Олександр Вікторович – радник Керівника Офісу Президента України, заступник голови Комісії;

АНДРУЩЕНКО Сергій Анатолійович – перший заступник Голови Служби безпеки України, керівник Антитерористичного центру при Службі безпеки України;

БАШЕЙ Ольга Олексіївна – волонтер (за згодою);

ГРЕЧАНЮК Сергій Костянтинівич – начальник Департаменту з питань виконання кримінальних покарань;

ДНІПРОВ Олексій Сергійович – заступник Керівника Офісу Президента України;

МАРЧЕНКО Олександр Петрович – головний консультант управління з питань помилування Департаменту з питань громадянства, помилування, державних нагород Офісу Президента України, секретар Комісії;

ПАВЛІЧЕНКО Катерина Володимирівна – заступник Міністра внутрішніх справ України;

ПАВЛІЧЕНКО Олександр Миколайович – виконавчий директор Української Гельсінської спілки з прав людини (за згодою).

Громадські діячі у Комісії представлені двома особами, ще три особи представляють правоохоронні органи і можна сказати, що за характером роботи є юристами. Разом з тим ані представники творчої інтелігенції, ані політики цього разу до Комісії не потрапили.

Натомість до складу Комісії включені відразу п'ять працівників Офісу Президента. Дуже ймовірно, що більшість з них не знайомі з особливостями діяльності в'язниць, не стикалися з проблематикою вчинення кримінальних правопорушень, мотивів дій осіб, які вчиняли злочини, а тепер які відбувають покарання. Навряд чи вони добре обізнані й з питаннями захисту прав людини.

В такій ситуації ані досвід прав людини представників громадськості, ані професійний досвід представників правоохоронних органів може не вплинути на рішення, яке оберуть працівники Офісу Президента. І тому фактично можлива ситуація, коли у якомусь складному випадку рішення про помилування або відмову в ньому може бути ухвалено взагалі однією особою, тою особою, для якої всі п'ятеро є підлеглими.

Враховуючи, що іноді комісія може не збиратись більше, як по півроку (такі випадки бували), фактично можливість звільнення за помилуванням в такій ситуації практично дорівнює нулю.

51. Поступово для засуджених стає доступним все більше коло сучасних послуг. У Міністерстві юстиції реформують управління закладами для тимчасового утримання підозрюваних. У травні 2021 року в Лук'янівському СІЗО відкрили платні камери з підвищеним комфортом. У кількох слідчих ізоляторах та місцях обмеження волі Міністерство юстиції запустило платні послуги мобільного та Інтернет-зв'язку.

У Міністерстві пояснили, що цим нововведенням, насамперед, усувають корупційні ризики через "контрабанду" телефонами, пронесеними до арештантів потайки, та дають можливість ув'язненим спілкуватися з близькими. Також держслужбовці сподіваються у такий спосіб поповнити спецфонди та зменшити потребу в побаченнях арештантів із рідними вживу. Наразі платні послуги доступні в СІЗО Києва, Львова, Харкова, Житомира, Хмельницького, Черкаса та Одеси. Ціни за послуги відрізняються за регіонами.

До прикладу, найвища ціна за місячне користування телефоном встановлена в ДП "Львівська установа виконання покарань (№ 19)" – 1070,6 грн, тоді як найнижча в Київському слідчому ізоляторі – 345 грн., 15 хвилин розмови коштують від 4 до 17 грн, залежно від регіону.

Водночас, у Київському СІЗО найдорожче користування Інтернетом на місяць – 575 грн, найдешевше в Харківському слідчому ізоляторі – 228,6 грн.

У Мін'юсті пообіцяли, що незабаром такі ж послуги з'являться в пенітенціарних установах Запоріжжя, Маріуполя, Кривого Рогу, Рівного, Чорткова та Чернігова. Також усі телефонні дзвінки будуть записуватися, а в Інтернеті встановлять обмеження на доступ до певного контенту. (22 ЖОВТНЯ 2021, <https://www.pravda.com.ua/news/2021/10/22/7311352/>).

КАТУВАННЯ

52. Проблема застосування катувань в установах кримінально-виконавчої системи України тривалий час залишається актуальною. Будь-яких помітних зрушень не спостерігалось і у 2021-му році. Керівництво відомства запевняє, що цієї проблеми немає. Інші органи влади до цього явища ставляться мовчки. Структури, які мають на це реагувати як от прокуратура також вдають, що її немає. Повідомлення правозахисних організацій про випадки катувань зазвичай ігноруються. На наведення будь-яких фактів та доказів застосування катувань керівництво відомства відповідає, що це неправда. Відомості про факти катувань став говорити і омбудсмен. В Доповідях Уповноваженого наводиться й певна статистика. Напевно, що це лише частка від реального масиву катувань, але й ці дані дозволяють оцінити масштаб цього явища.

У Доповіді за 2021-й рік йдеться:

«Під час моніторингових візитів до СІЗО продовжують виявлятися порушення прав в'язнів на захист від катування, а саме факти застосування тортур до ув'язнених іншими в'язнями за підбурюванням керівництва установ, а також приховування адміністрацією установ таких фактів. Повідомлення, які

надходять до Уповноваженого від правозахисних організацій та адвокатів щодо застосування катувань до осіб, які утримуються в установах ДКВС, знаходять підтвердження під час проведення цільових моніторингових візитів НПМ з метою дослідження питання щодо порушення окремого права людини в місцях несвободи.

Порушення прав в'язнів на особисту безпеку встановлено у 65% (65 із 120) відвіданих установ ДКВС України. Закритість та наявність субкультури в пенітенціарних установах створюють підґрунтя для застосування насилля до новоприбулих в установу осіб. Членами моніторингових груп виявляються факти одночасного проживання з новоприбулими особами днювальних з числа засуджених, яким адміністрація установи делегувала право здійснення постійного нагляду за такими засудженими, контролю за їх поведінкою, дотриманням ними правил внутрішнього розпорядку дня та виконання господарських робіт. Така практика піддає новоприбулих в'язнів ризику жорстокого поводження та експлуатації з боку інших засуджених та порушує їхнє право на рівність та гідність».

53. Поширені катування й у поліції. У Доповіді повідомляється:

«У 2021 році порушення права затриманих на захист від катувань фіксувались у 30% відвіданих (200 із 970) органах та підрозділах Національної поліції України, а саме надмірне застосування фізичної сили поліцейськими під час затримання. Протягом 2021 року до закладів охорони здоров'я звернулось 935 осіб з повідомленнями про завдані працівниками поліції під час затримання тілесні ушкодження. За такими зверненнями правоохоронними органами до ЄРДР внесено відомості та розпочато досудове розслідування у 315 кримінальних провадженнях.

У 35% відвіданих органів та підрозділів поліції (55 із 135) невикоріненою є практика довготривалого перебування затриманих осіб в службових кабінетах та коридорах в без поміщення їх до кімнат для затриманих. У зв'язку з цим порушується право осіб на доступ до харчування, питної води та відпочинку».

Наведені приклади порушень не є новими. Вони традиційні. Надзвичайна їх поширеність свідчить, серед іншого, що попередні роки діяльності Уповноваженого були не вельми результативними. Варто також зазначити, що кримінальних проваджень започатковано чимало, але ж скільки за результатами розслідувань в них реально покарано порушників. Адже порушені кримінальні провадження – ще не остаточний результат діяльності Уповноваженого.

54. Дуже показовим у ефективності протидії катуванням (точніше – у відсутності будь-якої протидії з боку відомства) є випадок із катуваннями у Бердянській ВК-77. Повідомлення про знущання над в'язнями періодично надходять вже тривалий час (див. п. 58 Доповіді-2019). *****

Долучилась до розслідування катувань у колонії й омбудсмен Людмила Денисова. Вона повідомила на виїзному засіданні Комітету ВР з прав людини про порушення прав в'язнів, які — до того ж регулярно — мають місце у Бердянській виправній колонії №77. Вона говорила про «неформальні» стосунки, знущання з боку співробітників колонії по відношенню до в'язнів. Також йшлося й про подальше функціонування Бердянської виправної колонії №77.

Протягом 2021 року до колонії було здійснено чотири моніторингові візити. Порушення прав в'язнів на захист від катувань фіксувались під час всіх моніторингових візитів. Тобто візити від Уповноваженого до колонії не спонукали ані працівників установи, ані керівництво колонії, ані керівництво ДКВС вжити заходи до припинення катувань. І це певною мірою типова ситуація. Керівництво ДКВС зазвичай вкрай поблажливо ставиться до порушників прав людини у системі і працівники системи знають, що хай перевіряючи хоч скільки знаходять порушень – керівництво забезпечить їх від покарання. Принаймні у 95% випадків. Тільки тотальною безкарністю всіх ланок ДКВС у випадках виявлення жорстокого поводження з ув'язненими можна пояснити порушення, які не припиняються.

55. Вельми показовим за характером подання інформації про ці катування у Доповіді Уповноваженого є такий фрагмент:

«За результатами моніторингових візитів органами прокуратури внесено відомості в ЄРДР та розпочато досудове розслідування у кримінальних провадженнях за частиною другою статті 365 КК України (Перевищення влади або службових повноважень), частиною другою статті 127 КК України (Катування), частиною другою статті 364 КК України (Зловживання службовим становищем), частиною другою статті 189 КК України (Вимагання, вчинене повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням свого службового становища). Досудове розслідування триває».

Невідомо, скільки з кримінальних проваджень започатковано саме за частиною другою статті 127 КК України (катування). І якщо за розпочатими у 2021 році провадженнями розслідування триває, то чи є завершені досудові розслідування за провадженнями, розпочатими рік-два-три раніше? Адже не кожне розпочате досудове розслідування може бути завершено покаранням винних.

В Доповіді також зазначено:

«За інформацією Мін'юсту, заплановано ліквідацію державної установи «Бердянська виправна колонія № 77» та відкриття на її базі пілотного проекту державної установи нового типу системи виконання покарань з новітніми методиками роботи з ув'язненими. Штат нової установи мав бути

оновлений. Під час моніторингових візитів до зазначеної установи (25.11.2021 та 15.12.2021) встановлено, що Бердянську виправну колонію № 77 не ліквідовано. Замість ліквідації відбулася оптимізація діяльності цієї установи шляхом зміни її рівня безпеки, а саме Бердянську виправну колонію № 77 (установа мінімального рівня безпеки) перейменовано в Приморську виправну колонію № 145 (установа максимального рівня безпеки). У зв'язку з тим, що ліквідації установи (Бердянська ВК № 77) не відбулося – трудові відносини з працівниками не припинялися. Станом на 15.12.2021 у новоствореній установі залишився персонал, який працював у Бердянській ВК № 77».

В Доповіді не вказується, яким чином Уповноважений відреагував на таке відверте нехтування керівництвом ДКВС справедливості.

56. Майже не можуть допомогти у протидії застосуванню катувань в установах ДКВС і моніторингові візити міжнародних організацій. У серпні 2020 року відбувся візит Європейського комітету із запобігання катуванням (КЗК) до України ad hoc, був опублікований за результатами візиту Звіт. Позицію уряду України стосовно висновків Звіту правозахисні організації назвали «тривожним повідомленням про безкарність».

Так, у Відповіді уряду України на звіт Європейського Комітету з запобігання катуванням та нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню (КЗК) про результати його ad hoc візиту до України з 4 до 13 серпня 2020 року, датованій 18 березня 2021, з приводу повідомлень деяких ув'язнених про катування надається таке пояснення їх дій (надалі нумерація у тексті з п.54 до п. 64 відповіді уряду):

«54. Мета таких дій цієї категорії ув'язнених полягає в укріпленні своєї “ваги”, ослабленні вимог режиму та безпеки в'язниці для отримання незаконного доступу до заборонених продуктів (алкогольних напоїв, наркотиків, грошей); поліпшенні власного матеріального стану за рахунок інших ув'язнених.

55. У 2019-2020 роках представники контрольних та наглядових органів провели численні візити до пенітенціарних установ, відвіданих делегацією Комітету. У 2019 році Бердянська колонія № 77 була відвідана 111 разів (приблизно кожні три дні), у 2020 році – 47 разів. У 2019 році Олексіївська колонія № 25 була відвідана 146 разів, у 2020 році – 78 разів. Темнівська колонія № 100 була відвідана 87 разів у 2019 році та 85 разів у 2020 році.

56. Такий загальний контроль та численні перевірки унеможливають здійснення такого катування, про яке говорять НУО, правозахисники та самі ув'язнені. Слід додати, що національне законодавство не передбачає жодної відповідальності ув'язнених за надання навмисно неправдивої інформації про дії тюремного персоналу, що провокує ув'язнених подавати неправдиві невинуваті скарги.»

Уряд не конкретизує органи, що проводили перевірки (пожежники? Санстанція? Податкова?). не пояснює, як проведені перевірки можуть унеможливлювати катування. Треба просто вірити на слово українським посадовцям.

А ось що повідомляється у Відповіді уряду про проведення перевірки з центрального рівня щодо діяльності Бердянської колонії № 77 (відповідь на пункт 26(1) Звіту):

«63. Управління виконання кримінальних покарань на основах, визначених у розділі II Порядку проведення службових перевірок у ДКВС, ухваленого Наказом МЮ № 356/5 за 12 березня 2015 року та відповідно до Наказу МЮ № 3179/7 від 8 грудня 2020 року, провела службову перевірку щодо невиконання або неналежного виконання вимог національного законодавства персоналом Бердянської колонії № 77, що призвело до порушення прав та законних інтересів громадян, або мало негативний вплив на забезпечення виконання тюремних функцій.

64. За результатами проведеної службової перевірки факти, дії або бездіяльність персоналу цієї колонії, які б підтвердили вчинення персоналом порушень або дисциплінарних недоліків, *не були встановлені*».

57. Дуже добре обізнані з фактами катувань правозахисники направили 6 травня 2021 року Звернення до Спеціального доповідача ООН по боротьбі з катуваннями пана Нільса Мельцера щодо ганебної на їх думку Відповіді уряду України на доповідь СРТ про результати візиту в серпні 2020 року. У зверненні зокрема йдеться:

«КЗК у своєму звіті зауважив, що упродовж візиту були отримані декілька правдоподібних тверджень про фізичне жорстоке поводження з засудженими з боку працівників в'язниць або їх помічників з числа засуджених, у колоніях №№ 25, 77, 100. У колонії № 25, у деяких випадках, таке поводження було настільки жакливим, що воно могло вважатися катуванням. Так, серед інших згаданих справ, відповідно до доказів, які КЗК вважав правдоподібними, засуджений був прив'язаний до ліжка мотузкою упродовж шести діб, що повністю обмежувало його пересування, і він був змушений мочитися та випорожнюватися під себе упродовж усіх шести діб (див. §15, 16). Інший засуджений стверджував, що був повністю роздягнутий догола і його руки та ноги були зв'язані клейкою стрічкою, його душили вогким рушником та поліетиленовим пакетом, сильно били руками та ногами, його сидниці опалили палаючою газетою, і його згвалтували кийком (див. §17).

У відповідь органи влади України заявили, що інформація, яку Комітет отримав упродовж візиту, була надана певними негативно орієнтованими ув'язненими для того, щоб підірвати авторитет

адміністрації та оскаржити режим ув'язнення (§53-55). Органи влади України заявили, що три відповідні установи відвідуються занадто часто для того, щоб факти, визначені неурядовими організаціями, правозахисниками та ув'язненими, були справжніми. Що стосується, більш конкретно, висвітлених Комітетом подій, органи влади стверджують, що ці заяви не підтвердило розслідування ДБР або внутрішні перевірки. Органи влади стверджують, що досудове розслідування встановило, що адміністрація колонії № 77 не була залучена до будь-яких незаконних дій або зловживання владою (§96, 98). Звіт стосується ув'язнених, які є помічниками адміністрації та заперечує будь-яку відповідальність адміністрації. По-друге, стосовно колонії № 25, органи влади заявляють, що розслідування не підтвердило заяви про катування (§92). Однак, розслідування тверджень про злочини у зв'язку з катуванням засуджених у колонії № 25 усе ще триває. Видається, що відповідь уряду є, м'яко кажучи, заплутаною, і ігнорує питання, які стосуються випадків катувань, зафіксованих у 2019 році та наведених у звіті. Крім того, відповідь посиляється на дисциплінарні санкції, підставу або характер накладених санкцій. Що стосується подій у Темнівській колонії № 100, органи влади не надають відповіді на питання, поставлені КЗК.

Інакше кажучи, органи влади відкрито наполягають, що Комітет дозволив неформальним угрупованням тюремних банд маніпулювати собою у трьох різних місцях, і вони скористалися цим для підризу авторитету адміністрації. При цьому органи влади не вказали, чому, на їхню думку, зібрані Комітетом судово-медичні докази або докази, які Комітету надало ДБР, які підтверджують заяви про катування, не є належними.

Позиція влади є тим більше невинуватеною, оскільки 1 квітня 2021 року Офіс генерального прокурора видав наказ заступнику міністра юстиції, в якому зауважив наступне: *«Перевірка Офісу генерального прокурора підтвердила більшість порушень прав засуджених, які були виявлені у колонії № 77 протягом візиту КЗК і які усе ще не вирішені, незважаючи на те, що декілька з них не вимагали значних фінансових витрат»*.

58. Це не було опубліковано у відповіді влади України, але після візиту Комітету у 2020 році та публікації звіту керівник колонії № 77 отримав посаду заступника начальника відділу організації безпеки центральної тюремної адміністрації у наказі міністра юстиції, і отримав подяку *«за сумлінну працю та високі досягнення»*.^[3] Його повноваження поширюються на всі обласні адміністрації та пенітенціарні установи, у тому числі колонію № 77, і до його відповідальності входить, зокрема, моніторинг правомірності застосування фізичної сили та спеціальних засобів до засуджених (пункт 2.3), проведення офіційного розслідування порушень закону у пенітенціарних установах (пункт 2.31), отримання пояснень від посадових осіб територіальних пенітенціарних адміністрацій, установ та ув'язнених (пункт 2.32), перевірка якості офіційних розслідувань, проведених територіальними адміністраціями та установами (пункт 2.33). 26.01.2021 року його заступник був призначений керівником колонії № 77. 19.03.2021 року він був переведений на посаду начальника управління соціально-виховної роботи та забезпечення прав засуджених Південно-Східного міжобласного управління з питань виконання покарань. Його повноваження поширюються на всі міжобласні установи, у тому числі колонію № 77, і до його відповідальності входить допомога при дотриманні прав ув'язнених та втіленні міжнародних стандартів поведінки з ув'язненими (пункт 2.8), організація та проведення офіційних розслідувань порушень прав ув'язнених (пункт 3.10).

08.04.2021 року колонію № 77 відвідали правозахисники з Української Гельсінської спілки з прав людини, член Верховної Ради та працівники Секретаріату Омбудсмена, які зафіксували численні порушення прав засуджених, вказані у звіті Комітету, зокрема, масові побиття усіх новоприбулих засуджених, існування фізичного та морального тиску з боку так званих «помічників адміністрації», відсутність можливості відправити скарги, відсутність взаємодії з Центром безоплатної правової допомоги.

59. На засіданні Комітету з прав людини Верховної ради 28 квітня 2021 року міністр юстиції висловив свій намір закрити колонію № 77. Якщо цей намір буде здійснений, це буде належною відповіддю, лише якщо супроводжуватиметься (1) явним та однозначним визнанням жорстокого поводження та (2) ефективним та ретельним розслідуванням тверджень про жорстоке поводження, відстороненням від повноважень працівників в'язниці під час проведення розслідування та суду стосовно них та накладення кримінальних і дисциплінарних санкцій, які передбачає міжнародне законодавство.

Влада спростувала використання чергових ув'язнених для правоохоронних цілей у колоніях № 25 і № 100, хоча визнала використання таких груп ув'язнених у колонії № 77. Однак, уряд не планує слідувати рекомендаціям Комітету (п. 27), які містять усталені та неодноразово повторені запити щодо реалізації позитивних кроків для припинення їх використання. Слід підкреслити, що цей запит є не периферійним аспектом тюремної політики, а ключовим аспектом Конвенції, оскільки добре відоме, що ці групи регулярно використовуються для захисту порядку за допомогою терору.

На вищезгаданій зустрічі Ради 28 квітня 2021 року міністр юстиції посилався на план створення експериментальної в'язниці паралельно з закриттям колонії № 77, що зможе служити прикладом трансформації української пенітенціарної системи і розпочати розрив з радянською спадщиною та розрізненням між «чорними в'язницями», якими керує злочинне підпілля, та «червоними в'язницями», де за дисципліною у жорстокий спосіб слідкує адміністрація. Хоча визнання шкідливих ефектів поточних

режимів дотримання дисципліни є кроком уперед, влада повинна терміново зробити усе необхідне для закінчення використання ув'язнених-помічників. Це не можна відкладати в очікуванні результатів експерименту, який матиме педагогічну цінність для системи в цілому.

Надані докази, разом з повною відсутністю політичної волі, яку демонструє відповідь влади, вказують на провал реформи механізму розслідування катувань, якщо скоро не відбудеться значне нарощення потенціалу. Стосовно цього, жодна особа, винна у насильстві проти засуджених у колоніях № 25, 77, 100 не була навіть проінформована про підозру. У більш широкому сенсі, упродовж трьох років діяльності Державного бюро розслідувань (ДБР) з 2018 до 2021 року, лише один працівник пенітенціарної системи був обвинувачений у жорстокому поводженні (§82).»

Правозахисники попросили Спеціального доповідача ООН зробити термінове звернення до влади України для вжиття невідкладних захисних заходів, значного посилення слідчої здатності ДБР та прийняття політики нульової толерантності до будь-якого жорстокого поводження. (<https://khpg.org/1608809086?fbclid=IwAR3pH5yLhVSbwlDewczxGPvp4DIwFlsrXTVYhzeVRTWgZly8NGIWB2zrkPM>)

60. Працівники ДКВС, які застосовують катування та жорстоке поводження з ув'язненими, завдають шкоди не тільки їм. Невиправдане безкарне насильство та знущання над особами, які не можуть себе захистити, не можуть не позначатись на особистості того, хто їх застосовує. Іноді наслідки бувають несподівані та трагічні

Сайт Кореспондент повідомив про інспектора колонії:

«Сотрудники Государственного бюро расследований сообщили о подозрении инспектору Кропивницкой исправительной колонии №6, который изнасиловал двух несовершеннолетних девушек. Указано, что в ночь на 26 июля 2021 года инспектор после совместного отдыха с друзьями своей сестры вызвался подвезти домой 13-летней девушку. Он поехал в безлюдное место, где изнасиловал ее.

Через два дня по аналогичной схеме инспектор изнасиловал другую знакомую сестры – 15-летней девушку, которая была под действием алкоголя.

Инспектору сообщили о подозрении в изнасиловании малолетнего и несовершеннолетнего лица (ч.3, ч.4 ст.152 Уголовного кодекса Украины) и избрали меру пресечения в виде содержания под стражей без права внесения залога. Ему грозит до 15 лет тюрьмы.

Сейчас ГБР устанавливает наличие других жертв инспектора».

(7.02.2022, <https://korrespondent.net/ukraine/4444829-ynspektora-kolonyy-arestovaly-za-yznasylovanye-nesovershennoletnykh>).

ВИКОНАННЯ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КАТУВАНЬ

61. За останні роки і уряд України, і керівники ДКВС отримали від різних міжнародних організацій купу всляких рекомендацій як викоринити катування у в'язницях. Тим не менше позиція в першу чергу відомства міняється мало. Як у відомстві розглядають подібні рекомендації як реагують на них дуже добре демонструється у їх реакції на Доповідь Джима Мердоха.

У 2013 році експерт Ради Європи Джим Мердох виконав дослідження проблем жорстокого поводження із в'язнями в українських пенітенціарних установах, підготував та представив пенітенціарній службі доповідь «Розслідування звинувачень у жорстокому поводженні в пенітенціарній службі України». Вона містить результати вивчення ступеня відповідності європейським очікуванням нормативної бази та фактичного функціонування в Україні механізмів розслідування скарг на жорстоке поводження з боку персоналу в'язниць. Разом з експертом брав участь у зустрічах з посадовцями різних відомств та у зборі інформації для доповіді керівник громадської організації «Донецький Меморіал». Ця доповідь завершувалась низкою рекомендацій, спрямованих на виправлення існуючої ситуації, переліку яких передує таке зауваження:

«Наступні конкретні рекомендації пропонуються з огляду на зазначені вище висновки та результати обговорень. Необхідність нагляду за їх реалізацією є очевидною: щорічне звітування про поточні результати сприятиме відновленню суспільної довіри до Пенітенціарної служби та її установ стосовно їх спроможності вирішити давні проблеми поводження з людьми у в'язницях. Деякі рекомендації містять пропозиції щодо нових дисциплінарних порушень, і вкрай важливо, щоб передбачені санкції відповідали ступеню тяжкості будь-якого порушення».

В середині 2016 року – через два с половиною року після оприлюднення Доповіді – «Донецький Меморіал» спрямував до пенітенціарної служби запит з метою отримати інформацію про імплементацію наданих рекомендацій. Отримані відповіді з коментарями від організації містяться у пп. 77 – 89 Доповіді-2016.

У 2021 році «Донецький Меморіал» листом №63 від 24 лютого 2021 **вдруге** звернувся до керівництва відомства з питаннями про імплементацію рекомендацій доповіді. На запит була надана відповідь (лист №14-78-21/54-Пі від 05.03.2021) за підписом в.о. начальника Управління документального, організаційно-аналітичного та адміністративно-господарського забезпечення Департаменту з питань виконання кримінальних покарань Олексія Решетняка.

Були надані відповіді на питання запиту, які доповнюються коментарями від «Донецького Меморіалу». (<https://ukrprison.org.ua/expert/1634810980>). Питання та відповіді щодо Рекомендацій 3 та 16 наведено у даній Доповіді вище у пп. 7899654

62. Рекомендація 2. Той принцип, що ув'язнені повинні мати можливість подавати скарги на жорстоке поводження, не боючись репресій, може означати, що за потреби в особливих випадках такий ув'язнений повинен мати право вимагати переведення до іншого закладу і бути переведеним без невинуватеної затримки.

Питання: Скільки в'язнів у 2020 році та окремо у 2019 році були переведені до іншого закладу для забезпечення їхньої безпеки саме через подання ними скарг?

Відповідь. У 2019 році через подання скарг або заяв з метою забезпечення особистої безпеки засуджених та осіб, узятих під варту, було переведено до інших установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС України 13 осіб, у 2020 році – 25 осіб.

63. Рекомендація 3. Листування, пов'язане зі скаргою на жорстоке поводження, має розглядатися як привілейоване. Будь-які спроби завадити такому листуванню, зокрема зумисне знищення кореспонденції, має тягнути за собою відповідальність винних посадових осіб.

Питання: Скільки посадових осіб були притягнуті до відповідальності у 2020 році та окремо у 2019 році за спроби перешкоджати листуванню, пов'язаному зі скаргою на жорстоке поводження?

Коментар. Через вельми специфічне розуміння керівництвом відомства впровадження відповідальності за скарги на жорстоке поводження на це питання у відповіді О.Решетняка немає жодного слова. Себто треба розуміти, що якщо і виникатимуть спроби перешкоджати листуванню, пов'язаному зі скаргою на жорстоке поводження, їх ніхто у відомстві не фіксуватиме як порушення, а працівники відомства за можливі подібні дії не нестимуть будь-якої відповідальності, бо така й не передбачена. То ж такі дії залишатимуться безкарними, оскільки відомство не має наміру чинити будь-які законодавчі перепони таким діям персоналу...

Ця рекомендація також проігнорована.

64. Рекомендація 7. Загальна система збору даних про скарги та інші повідомлення про жорстоке поводження є необхідною. Це допоможе виявляти на ранніх стадіях ознаки потенційної наявності таких випадків в окремих установах. Це також допоможе відповідним органам здійснювати нагляд за подальшим розслідуванням та результатами розгляду скарг або звітів включно з виконанням будь-яких офіційних дій щодо скарг. Серед органів, відповідальних за здійснення такого моніторингу, обов'язково має бути офіс Уповноваженого з прав людини, також відповідні профільні парламентські комітети, а також, можливо, НУО відповідного спрямування.

Питання: Чи має пенітенціарна служба звіти або інформацію про результати моніторингу збору даних про скарги та інші повідомлення про жорстоке поводження від профільних парламентських комітетів, або від НУО (яких саме?)

Чи має пенітенціарна служба звіти або інформацію про результати моніторингу збору даних про скарги та інші повідомлення про жорстоке поводження від Уповноваженого з прав людини?

Відповідь. «До Департаменту для опрацювання та вжиття заходів реагування надходять звіти за результатами моніторингових візитів, здійснених представниками Уповноваженого Верховної Ради з прав людини до установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС України. Всі звіти опрацьовуються, розробляються плани по усуненню виявлених недоліків з урахуванням рекомендацій, зазначених у звітах. Керівництво Департаменту здійснює постійний контроль за станом виконання плану заходів по усуненню виявлених недоліків.

Установи виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС України постійно відвідуються представниками контролюючих органів та представниками неурядових громадських та правозахисних організацій. За сприяння адміністрації установ в ході відвідувань всім моніторам надається можливість безперешкодного спілкування із засудженими та особами узятими під варту, в тому числі і наодинці».

Коментар. Ці два питання, як і сама рекомендація 7, стосуються моніторингу збору даних від Уповноваженого з прав людини саме про скарги та інші повідомлення про жорстоке поводження. Інформація від профільних парламентських комітетів або від НУО теж має стосуватися не будь-яких аспектів в'язничного життя, а саме випадків жорстокого поводження. У відповіді відомства йдеться про звіти за результатами моніторингових візитів, здійснених представниками Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. Але такі звіти зазвичай не містять інформації про факти жорстокого поводження, а стосуються переважно інших питань – побутових умов у в'язницях, отримання передач в'язнями, доступу до медичних послуг або до телефонних розмов і ще купи інших аспектів в'язничного життя, проте в них майже завжди відсутні відомості про факти жорстокого поводження.

Отже надана відомством інформація практично не стосується змісту рекомендації доповіді Д.Мердоха та відповідних питань «Донецького Меморіалу», відомство не визначає як окрему інформацію про жорстоке поводження.

Показово, що надана відомством інформація не містить жодного конкретного показника не тільки про факти можливого жорстокого поводження, а взагалі про виявлені недоліки: скільки їх виявлено за певний період, якого вони гатунку, скільки з них виправлено тощо. За наданою інформацією про те, що нібито «*всі звіти опрацьовуються, розробляються плани по усуненню виявлених недоліків з урахуванням рекомендацій,*

зазначених у звітах - фактологічна пустота, як і за наступним запевненням: «Керівництво Департаменту здійснює постійний контроль за станом виконання плану заходів по усуненню виявлених недоліків».

З наданої інформації про те, що нібито «установи виконання покарань постійно відвідуються представниками контролюючих органів та представниками неурядових громадських та правозахисних організацій», неможливо встановити, наприклад, бодай число таких візитів.

Ну, а твердження про те, що нібито «в ході відвідувань всім моніторам надається можливість безперешкодного спілкування із засудженими та особами узятими під варту, в тому числі і наодинці» є просто неправдою.

Ця рекомендація доповіді Д.Мердоха також фактично проігнорована.

65. Рекомендація 8. Має бути невідкладно створено незалежний слідчий орган з розслідування всіх скарг або повідомлень про можливі випадки жорстокого поводження з ув'язненими. Якщо у короткій перспективі затримки у цьому процесі є неминучими, має бути створено незалежний орган, який би здійснював нагляд за розглядом конкретних справ прокуратурою. Так чи інакше, якомога швидше має бути принаймні створено окремий слідчий орган у структурі органів прокуратури, що займатиметься саме справами щодо жорстокого поводження з боку державних службовців пенітенціарної служби. Необхідність створення такої установи в Україні пояснюється з огляду на минулі та теперішні системні проблеми в чинній системі.

Питання: Чи створено окремий слідчий орган у структурі органів прокуратури, що займатиметься саме справами щодо жорстокого поводження з боку державних службовців пенітенціарної служби?

У відповіді відомства жодного слова немає про виконання даної рекомендації. Очевидно, що насправді окремий слідчий орган у структурі органів прокуратури, що займатиметься саме справами щодо жорстокого поводження з боку державних службовців пенітенціарної служби, не створений, і не тільки «якомога швидше», а взагалі впродовж семи років.

Отже і ця рекомендація проігнорована.

66. Част. 1 Рекомендації 10. Мають бути запроваджені чіткі та недвозначні інструкції або рекомендації щодо порядку та строків розслідування скарг або повідомлень про жорстоке ставлення моніторинговими або інспекційними групами Пенітенціарної служби України. Ці рекомендації мають бути опубліковані, що забезпечить більшу прозорість та послужить сигналом для працівників в'язниць про чіткий намір викоринити жорстоке поводження шляхом ефективного розслідування та покарання за такі дії.

Питання: Чи запроваджені чіткі Інструкції або рекомендації щодо порядку та строків розслідування скарг або повідомлень про жорстоке ставлення моніторинговими або інспекційними групами Пенітенціарної служби України?

Відповідь. «Наказом Міністерства юстиції України від 02.02.2017 №254/5 «Про затвердження порядку прийняття та обліку в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події», визначено механізм прийняття та обліку заяв і повідомлень про вчинені на території установ виконання покарань та слідчих ізоляторів кримінальні правопорушення та інші події».

Коментар. Відповідь відомства геть про зовсім інше, ніж рекомендація. Наказ Мінюсту стосується заяв про кримінальні злочини та про невідомі «інші події». Очевидно, виконувати його мають певне коло працівників пенітенціарної служби. Натомість в рекомендації доповіді Д.Мердоха мова йдеться про «інструкції або рекомендації щодо порядку та строків розслідування скарг або повідомлень про жорстоке ставлення моніторинговими або інспекційними групами Пенітенціарної служби України», а не щодо розслідування будь-яких кримінальних злочинів чи загадкових «інших подій». І виконувати їх мали б члени моніторингових або інспекційних груп Пенітенціарної служби України. Цих рекомендацій за сім років відомство не опубліковувало, тому що і не складало. То ж працівники в'язниць досі не отримали сигналу про чіткий намір викоринити жорстоке поводження шляхом ефективного розслідування та покарання за такі дії.

Рекомендація проігнорована, і схоже, зроблено це свідомо.

67. Част. 2 Рекомендації 10. Пенітенціарна служба має регулярно (принаймні щорічно) оприлюднювати звіти про кількість поданих та розглянутих скарг, а також про застосовані санкції та справи, що передані з метою можливого притягнення до відповідальності.

Питання: Чи оприлюднювались протягом 2020 року та окремо протягом 2019 року Пенітенціарною службою окремі спеціальні Звіти про кількість поданих та розглянутих скарг, а також про застосовані санкції до порушників?

У відповіді відомства жодного слова немає про виконання даної рекомендації. Це може означати лише той факт, що насправді окремі спеціальні Звіти про кількість поданих та розглянутих скарг, а також про застосовані санкції до порушників Пенітенціарною службою, не складаються та не оприлюднюються.

На інший окремий запит з питанням про кількість скарг засуджених, скарг з будь-яких питань, направлених до Міністерства юстиції у першій половині 2021 року, заступник міністра юстиції Олена Висоцька повідомила (лист №61835/ПІ-Юр-3420/27 від 05.08.2021), що «згідно з даними системи електронного документообігу «Megapolis.DocNet» за вищевказаний період зареєстровано у Мінюсті 70 скарг».

Наступні два абзаци її листа надають уявлення про фактичну процедуру обліку скарг засуджених, зокрема, окремо скарг на жорстоке поводження:

«Водночас інформуємо, що пошук документів у визначений період здійснювався за параметрами пошуку «скарг», «короткий зміст містить «засуджен», отже отримане значення може бути неостаточним.

Додатково зазначаємо, що більш детальну інформацію про кількість задоволених скарг або таких, що визнані обґрунтованими, надати не вбачається можливим у зв'язку з відсутністю відповідних параметрів пошуку документів в системі електронного документообігу Мінюсту. Облік вхідної кореспонденції Мінюсту не ведеться в розрізі запитуваної інформації».

То ж Мінюст фіксує хіба що кількість скарг, незалежно від їх змісту, бо ж система електронного документообігу Мінюсту просто не налаштована на виокремлення скарг саме на жорстоке поводження; скоріше за все, при бажанні її настроїти можна було б. Проте ані керівництво ДКВС, ані керівництво Мінюсту не вважає за доцільне це робити, вважаючи, мабуть, що нехай собі експерти Ради Європи хоч що рекомендують для боротьби із жорстоким поводженням у в'язницях, але найнадійніший спосіб, який застосовується давно – це просто не бачити такі випадки, не фіксувати їх. Тоді з легкістю вимовляються слова: випадків жорстокого поводження з ув'язненими не зареєстровано.

Отже і ця рекомендація проігнорована.

68. Рекомендація 14. На працівників в'язниць має бути покладено формальний обов'язок повідомляти про випадки жорстокого поводження навіть за відсутності відповідної скарги з боку ув'язненого. Цей формальний обов'язок має бути додатково закріплено у Кодексі етичного поводження працівників в'язниць. Має бути... запровадження заходів з метою захисту інформаторів. Працівники в'язниць повинні мати доступ до систем конфіденційних повідомлень, а також отримати гарантії того, що до них самих не застосовуватимуться санкції за повідомлення.

Повинна бути запроваджена система захисту інформаторів, які працюють в пенітенціарній службі, разом із обов'язком повідомляти про потенційно достовірні випадки жорстокого поводження: має бути забезпечено захист осіб, які сумлінно повідомлятимуть про такі випадки, а також створено чіткі канали для таких повідомлень.

Питання: Чи створена система захисту інформаторів, які сумлінно повідомлятимуть про випадки жорстокого поводження, скоєні їх колегами?

Чи покладені на працівників пенітенціарної служби обов'язки повідомляти про випадки жорстокого поводження? Якщо так, то яким документом?

У відповіді відомства про інформаторів та про систему їх захисту немає геть жодного слова. Відомство уникає будь-яких варіантів передбачати на нормативному рівні можливість фіксувати можливі випадки жорстокого поводження та передбачати відповідальність за них. То ж в Україні досі працівники пенітенціарної служби не мають нормативно передбаченого обов'язку повідомляти про випадки жорстокого поводження.

Отже і ця рекомендація проігнорована.

69. Рекомендація 19. Ув'язнені повинні мати можливість звертатися до медичних працівників конфіденційно, без надання можливості персоналу в'язниці проводити відбір запитів про доступ до медичної допомоги, а також не боятися покарання за такі дії. Будь-яка спроба персоналу в'язниці перешкоджати цьому праву доступу, або порушити конфіденційність консультації, повинна призвести до дисциплінарного покарання. Питання переведення в'язнів на лікування до лікарні (в межах тюремної системи або поза ними) повинне вирішуватися кваліфікованим медперсоналом, а не службою безпеки чи адміністрацією лікарні.

Питання: Скільки протягом 2020 року та окремо протягом 2019 року зафіксовано випадків притягнення до дисциплінарного або іншого покарання за перешкоджання праву доступу в'язнів до медичної допомоги та/або за порушення конфіденційності медичної консультації?

Відповідь відомства жодного слова не містить про виконання даної рекомендації. Очевидно, що насправді випадки притягнення до дисциплінарного або іншого покарання працівників пенітенціарної служби, зокрема, медичних підрозділів, що працюють у в'язницях, за перешкоджання праву доступу в'язнів до медичної допомоги та/або за порушення конфіденційності медичної консультації не фіксуються, бо, ймовірно, геть відсутні і практика, і процедура притягнення до дисциплінарного покарання за такі вчинки працівників в'язниць.

Отже і ця рекомендація проігнорована.

70. Рекомендація 21. Тюремні медичні служби повинні періодично (щонайменше раз на рік) готувати статистичну інформацію стосовно виявлених ушкоджень, та передавати її адміністрації в'язниці, відповідним міністерствам та внутрішнім й зовнішнім органам моніторингу (зокрема, інспекторській службі пенітенціарної системи та офісу Уповноваженого з прав людини). Такі статистичні дані також мають бути доступні громадськості.

Питання: Чи існує у пенітенціарній службі статистична інформація медичних тюремних служб стосовно виявлених ушкоджень у в'язнів? Як часто у 2020 році та окремо у 2019 році готувалися такі звіти або інформація?

Відповідь відомства не містить жодного слова і про наявність такої статистичної інформації. Напевно, через те, що будь-які звіти або інформація стосовно виявлених ушкоджень у в'язнів не готуються, бо не збираються. Керівництво відомства свідомо уникає впровадження процедури виявлення, фіксації та дослідження цього боку в'язничного життя. І це попри рекомендації експерта Ради Європи, надані сім років тому.

Отже і ця рекомендація проігнорована.

71. **ВИСНОВКИ.** Наведений аналіз реагування влади, перш за все Департаменту з питань виконання кримінальних покарань та Міністерства юстиції України, на рекомендації експерта Ради Європи однозначно свідчать про наступне.

Влада України абсолютно байдужа до поліпшення ситуації у сфері протидії жорстокому поводженню у в'язничних установах. Зусилля Ради Європи допомогти Україні шляхом надання експертами Ради Європи рекомендацій виявляються марними. В Україні геть відсутня політична воля протидіяти жорстокому поводженню у в'язницях. Тим самим ті працівники в'язничної системи, які вдаються до жорстокого поводження залишаються безкарними і можуть почувати себе у повній безпеці.

Історія з повним ігноруванням рекомендацій експерта Ради Європи впродовж семи років красномовно свідчить, що влада лише імітує впровадження у практику діяльності в'язниць європейських стандартів у сфері дотримання прав людини. Насправді вона залишається байдужою до будь-яких позитивних змін та не спроможна їх реалізувати. На жаль, часто не тому, що не хоче, і навіть не тому, що не може – вона **їх не розуміє**. Мову дотримання прав людини у діяльності в'язниць влада не розуміє. Але це не звільняє її від відповідальності за бездіяльність.

ВИСНОВКИ

доповіді „Дотримання прав ув'язнених в Україні-2021”

В 2021 році продовжилось зниження в'язничного населення – з 49 823 осіб станом на 01.01.2021 р. до 48 251 особи станом на 01.01.2022 року. Позитивною обставиною є подальше зменшення засуджених у виховних колоніях – до 54 осіб, з них саме неповнолітніх 30 осіб. Число жінок, які відбувають покарання у кримінально-виконавчих установах – 1774. Чисельність довічно ув'язнених осіб склала 1575, в тому числі 24 жінки.

Медичні послуги в установах кримінально-виконавчої служби залишаються складною проблемою. У 2021 році зберігається надзвичайно високий рівень смертності: вмерло 454 особи. Це означає, що показник смертності на 1 тис. ув'язнених складає 9,41 – за останні десять років він тримається приблизно на одному рівні.

Як і раніше, ухвалені у 2021 році зміни до нормативних документів не покращили суттєво правове поле діяльності кримінально-виконавчої системи України, хоча вони і «підправляють» окремі недоліки в існуючих документах. Низка важливих законодавчих ініціатив залишилась без втілення.

Знання міжнародних стандартів у сфері дотримання прав людини від персоналу не вимагається, тим більше не вимагається реалізація цих стандартів.

Зберігається високий рівень порушень прав засуджених. Це стосується не тільки умов тримання, але й поводження персоналу з ув'язненими. Керівники установ та очільники відомства зазвичай випадки жорстокого поводження заперечують, а винні особи уникають відповідальності за знущання. Натомість схильність деяких працівників установ до порушення закону дається взнаки і десятки працівників відомства були притягнуті до відповідальності за кримінальні правопорушення.

Разом з тим рівень соціальної захищеності персоналу залишається неприпустимо низьким, як надзвичайно низькою є й зарплата. Престижність професії пенітенціарного працівника занадто низька. Дієвих заходів на виправлення становища не вживається, все обмежується обіцянками покращення.

Як і раніше, громадський контроль дотримання прав засуджених та ув'язнених як системна діяльність відсутній. Співпраця з громадськістю залишається вельми обмеженою. Досі не створені незалежні ефективні інспекційні механізми контролю дотримання прав людини в діяльності установ в'язничної системи та міліції. Діяльність Уповноваженого з прав людини все ще не впливає помітно на загальний рівень дотримання прав людини у в'язницях.

“ДОНЕЦЬКИЙ МЕМОРІАЛ”

“Донецький Меморіал” – громадська правозахисна історико-просвітницька і благодійна організація. Виникла в 1989 році, основними завданнями “Донецького Меморіалу” є:

- сприяння дотриманню прав людини;
- сприяння реабілітації та соціальній адаптації осіб, засуджених та звільнених з місць позбавлення волі;
- правова просвіта громадян, включаючи персонал пенітенціарних установ, правоохоронних та інших державних органів;
- сприяння зусиллям у реформуванні кримінально-виконавчої системи.

З 1997 року “ДМ” зосередився на здійсненні ініціатив у сфері реформування кримінально-виконавчої системи України.

Видання “Донецького Меморіалу” розміщені на Web-сайті www.ukrprison.org.ua

ДОТРИМАННЯ ПРАВ УВ’ЯЗНЕНИХ В УКРАЇНІ-2021 ДОПОВІДЬ “ДОНЕЦЬКОГО МЕМОРІАЛУ”

Відповідальний за випуск Букалов Олександр
Технічні редактори Ілля та Поліна Букалови